

ANTALYA BİLİM ÜNİVERSİTESİ
HUKUK FAKÜLTESİ DERGİSİ

Çıplaklı Mah. Akdeniz Bulvarı. No: 290 A Döşemealtı/ANTALYA
T: 0 242 245 00 00
F: 0 242 245 01 00
E: hukukdergisi@antalya.edu.tr

ISSN 2587-2419

Cilt-9 • Sayı-17 • Haziran 2021

ANTALYA BİLİM ÜNİVERSİTESİ HUKUK FAKÜLTESİ DERGİSİ

seçkin

Cilt-9 • Sayı-17 • Haziran 2021

ANTALYA BİLİM ÜNİVERSİTESİ
HUKUK FAKÜLTESİ DERGİSİ
ANTALYA BİLİM UNIVERSITY LAW REVIEW

TÜBİTAK ULAKBİM · EBSCOhost · CiteFactor Academic Scientific Journals

seçkin

ANTALYA BİLİM ÜNİVERSİTESİ
ANTALYA BILIM UNIVERSITY

HUKUK FAKÜLTESİ DERGİSİ
LAW REVIEW

Haziran 2021 | Cilt: 9 | Sayı: 17

DERGİ HAKKINDA / About the Law Review

Sahibi / Publisher
Antalya Bilim Üniversitesi Adına
Prof. Dr. İsmail YÜKSEK

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Editorial Manager
Prof. Dr. Sezgin Seymen ÇEBİ

Editörler / Editors
Prof. Dr. Sezgin Seymen ÇEBİ
Araş. Gör. Kerem ÖZ

Yayın Yönetim Merkezi
Çıplaklı Mah. Akdeniz Bulvarı No: 290 A Döşemealtı / ANTALYA
Tel: 0242 245 00 00 - **Faks:** 0242 245 01 00
Web Adresi: law.antalya.edu.tr/?hukuk-fakultesi-dergisi
e-posta: hukukdergisi@antalya.edu.tr

Sayfa | Kapak Tasarımı
Emre KIZMAZ

Yayıncı
Seçkin Yayıncılık A.Ş. - (Sertifika No: 45644)
Mustafa Kemal Mah. 2158. Sok. No: 13 Çankaya / ANKARA
Tel: 0312 435 30 30 - **Faks:** 0312 435 24 72

Basılan Matbaa
Vadi Grafik Ltd. Şti. - (Sertifika No: 47479)
İvedik Organize Sanayi Bölgesi 1420 Cad. No: 58/1 - Yenimahalle / ANKARA
Tel: 0 312 395 85 71

Basım Yeri | Yılı
Ankara / Haziran 2021

ISSN
2587-2419

Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi yılda iki sayı olarak yayımlanan hakemli bir dergidir.

Dergide yayımlanan yazılarda ileri sürülen görüşler ve bundan doğacak sorumluluklar yazarlarına aittir. Fakültenin ve/veya Üniversitenin görüşü olarak değerlendirilemez.

Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi'nde yayımlanmakta olan makaleler TÜBİTAK ULAKBİM Ulusal Hukuk Veri Tabanı'nda taranmaktadır.
Antalya Bilim University Law Review is being permanently indexed in TÜBİTAK ULAKBİM National Law database.

Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi'nde yayımlanmakta olan makaleler EBSCO Academic Search Complete veri tabanında taranmaktadır.
Antalya Bilim University Law Review is being permanently indexed in EBSCO Academic Search Complete Database.

Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi'nde yayımlanmakta olan makaleler CiteFactor Academic Scientific Journals endeksinde taranmaktadır.
Antalya Bilim University Law Review is being permanently indexed in CiteFactor Academic Scientific Journals.

Derginin Tarihçesi

Haziran 2013-Haziran 2017 tarihleri arasında düzenli olarak dokuz (9) sayısı yayımlanan Uluslararası Antalya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi'nin (ISSN: 2147-7213) ismi, 18.06.2017 tarih ve 7033 sayılı Kanun (RG., 01.07.2017/30111) gereğince yapılan değişiklik sonucunda Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (ISSN: 2587-2419) olarak değiştirilmiştir. Dergi, yayın hayatına bu isimle devam edecektir.

The Publishing History of the Law Review

The previous title of the Law Review, Antalya International University Law Review (ISSN: 2147-7213), regularly published nine issues between June 2013 and June 2017, was changed into Antalya Bilim University Law Review (ISSN: 2587-2419) in accordance with the law number 7033 enacted in June 18, 2017 and published in the Official Gazette of July 1, 2017/30111. From now on, the Law Review will continue to be published under this new name.

Kurulların Yapısı

Yayın Kurulu ve Danışma Kurulu, kurumsal ve coğrafi çeşitlilik göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur. Yayın Kurulu ile Danışma Kurulu üyelerinin en az 1/3'ü Türkiye'nin ve Dünya'nın farklı bölgelerindeki üniversitelerde görev yapmaktadır.

Structure of Academic Boards

The members of the Editorial Board and also the Advisory Board have been appointed considering the geographic and institutional distribution. At least 1/3 of the members are engaged in active research in different academic institutions not only in different regions of Turkey, but also in different parts of the World.

Amaç ve Kapsam

Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, hukuk alanında çeşitli güncel konularda okuyucusuna bilgi vermeyi hedeflemektedir. Bu hedefe ulaşmak için, yakın tarihli ve güncel davalar yanında hukuk öğretisi ve uygulamasındaki gelişmeleri okuyucularına aktarmaktadır. Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, bünyesinde eserlerini yayınlatacak yazarlar için de tartışmalı konulara ilişkin özgür düşüncelerini ortaya koyabilecekleri uygun bir platform niteliğindedir. Bunun dışında, her sayıda başta Almanca, İngilizce gibi bilim dillerinde yazılmış eserler yayınlanmakta, yabancı literatürde yer alan bazı eserler dilimize tercüme edilerek okuyucuların istifadesine sunulmaktadır. Bu sayede okuyucuların yalnızca ülkemizdeki değil, dünyadaki gelişmeleri de takip etmesi sağlanmaktadır.

Dergide hukuk alanında yapılmış deneysel ve teorik ilerlemeleri konu alan araştırma makalesi türündeki çalışmalara, vaka ve karar analizlerine, tercümelere, teknik notlara yer verilir.

The Goal and Content

The goal of Antalya Bilim University Law Review is to be informative on a variety of current legal topics. In order to achieve this goal, we endeavor to keep our readers important recent and current cases, developments in theory and practice of law available. Antalya Bilim University Law Review also provides a great platform for authors to present their free thoughts on highly debated and sensitive topics. Furthermore, some distinguished works written in foreign languages, especially in German and English, have been published therein. Moreover, some works which were published abroad have been translated into Turkish and made available for our readers. In doing so, we make it possible for our readers to follow developments not only in our country but also in foreign states.

Articles which analyzes empirical and theoretical progresses that made in the field of law, case and analysis, translations and technical notes fall within the scope of Antalya Bilim University Law Review.

Hakem Değerlendirme Süreci

Yayın Kurulu tarafından yapılan ilk değerlendirmeyi, yazar ve hakemlerin birbirlerinin kimliklerini bilmediği çift kör hakem değerlendirme süreci takip eder. İlgili çalışma, incelenmek üzere en az iki hakeme gönderilir. Çalışmalar, hakem heyeti içinden, yazarın akademik unvanına göre daha üst unvanlı bir hakemin görüşü alınarak, aynen veya değiştirilmek suretiyle yayınlanır. Yayın Kurulunun kararıyla, istisnai hallerde yazarın akademik unvanıyla aynı unvanlı bir hakemden de görüş alınabilir.

Değerlendirme sürecine katılan hakemlerin tavsiye ve görüşleri, nihai kararın temelini oluşturur. Nihai karar yetkisi, editörlerdedir.

İtiraz ve şikayetler, Yayın Kurulu tarafından COPE rehberleri kapsamında incelenir.

The Evaluation Process

Upon preliminary review, Editors submit the paper to at least two independent blind-referees for peer-review evaluation. Papers submitted for review by independent referees may be published subject to author's compliance with the peers' comments. For the purposes of Peer-Review, the Editorial Board may, under exceptional circumstances, select a referee with an academic title equivalent to that held by the author.

The recommendations and remarks provided by the peer-review process support the final decision of Editors.

All appeals and complaints are handled by the Editorial Board under the scope of COPE guidelines.

Yayın Etiği

Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi'nde, bilimsel bilginin gelişimi açısından yayın etiğine büyük önem atfedilmektedir. Bu bağlamda, Yayın Etiği Komitesi -The Committee on Publication Ethics (COPE)- tarafından belirlenmiş ilkeler takip edilmektedir. Bu ilkelere, https://publicationethics.org/guidance/Guidelines adresinden ulaşılabilir.

The Ethical Principles

The Law Review attaches great importance to the academic integrity. In this context, it is strictly committed to follow the publishing principles stated by the Committee on Publication Ethics (COPE). These principles are available on https://publicationethics.org/guidance/Guidelines.

ANTALYA BİLİM ÜNİVERSİTESİ
HUKUK FAKÜLTESİ DERGİSİ
YAYIN İLKELERİ

1. **Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (ABÜHFD)** "Hakemli Dergi" statüsünde ve yılda iki sayı (Haziran ve Aralık) olarak yayımlanmaktadır. Yayınlanması istenen makalelerin, prensip olarak Haziran sayısı için en geç 20 Nisan; Aralık sayısı için en geç 20 Ekim tarihine kadar dergi editörlüğüne ulaştırılması gerekir.
2. Dergiye gönderilen yazılar başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Yazarlar, yayına kabul edilen çalışmaları daha sonra bir başka yerde yayınlatmamayı da taahhüt eder. Çalışmaların, kamu hukuku ve özel hukuk alanlarında ya da hukukun diğer disiplinlerle ilgili alanlarında hazırlanmış olması gerekir. Dergide hakemli makalelerin yanı sıra çeviri makale, karar incelemesi, kitap eleştirisi, mevzuat değerlendirmesi gibi yazılara da yer verilebilir. Dergiye gönderilen yazıların basılmasına ilişkin genel değerlendirmeyi Editörler yapar.
3. Derginin yazı dili esas olarak Türkçe olmakla birlikte, dergide İngilizce, Almanca ve Fransızca başta olmak üzere yabancı dilde yazılara da yer verilmektedir.
4. Gönderilecek yazıların, "**MS Word**" programında, **Times New Roman** karakterinde, metin **12 punto**, dipnotlar ise **10 punto** olarak hazırlanması gerekir. Paragraflar arası önce 6 nk, sonra 0 nk boşluk olmalıdır.

   Sayfa marjları, A4 boyutunda, üst, alt ve her iki kenardan 2,5 cm. boşluk bırakılarak ayarlanmalı, metin her iki yana yaslı şekilde hazırlanmış bir şekilde dergi editörlüğüne gönderilmelidir. Gönderilen makalelerin İngilizce başlığı da yazılmalıdır.
5. Yazılar, Türkçe ve İngilizce başlıkların yanında **en az 100 - en çok 200** sözcükten oluşan **Türkçe ve İngilizce, Almanca veya Fransızca özetleri** ve her iki dilde *en az* **üç anahtar sözcüğü** ihtiva etmelidir.

   Yazının ana başlığı büyük harflerle, koyu olarak ve 14 punto ile yazılmalıdır. Yazının giriş - sonuç bölümleri ve diğer tüm başlıklar, küçük harflerle 12 punto ve koyu olarak yazılmalıdır. Yazıda yer verilecek tablo ve şekillere mutlaka sıra numarası ve başlık verilmelidir.

   Makalenin sonunda, yazar soyadına göre alfabetik sıraya dizilmiş **kaynakça** yer alır. Kaynakçada sadece dipnotlarda atıf yapılan eserlere yer verilmelidir.

   Yazım kurallarına ve tavsiye edilen atıf stillerine uygun olmayan çalışmalar, hakem denetimi sonucunda başarılı bulunsa bile **reddedilir**.
6. Yazarlar, unvanlarını, görev yaptıkları kurumları, haberleşme adresleri ile telefon numaralarını, telif ücreti için gerekli olan banka hesap numaralarını ve aktif haldeki e-posta adreslerini bildirmelidir. Yazarların **ORCID** kullanması zorunludur.
7. Süresi içerisinde hakem incelemesinden geri gelmeyen çalışmalar, yazarı tarafından aksi yönde bir talepte bulunulmadıkça derginin bir sonraki sayısında değerlendirilir.
8. Editörler, yabancı dil özeti ve eser metninde gerekli görülen düzeltmeleri yapabilir.
9. Dergide yayınlanan eserlerde ileri sürülen görüşler yazarlarını bağlar. Bu nedenle doğabilecek tüm sorumluluk yazara aittir.
10. Dergide yer verilen yazıların, elektronik ortamda tam metin olarak yayımlanmak da dahil olmak üzere süresiz olarak bütün yayın hakları dergiye aittir. Yazarlar telif haklarını dergiye devretmiş sayılır.
11. Hakem incelemesi sonucu yayımlanmasına karar verilen yazılar için 300 TL telif ücreti ödenir. Yazara, ilgili sayı ücretsiz olarak gönderilir.
12. Yazıların gönderilmesi ve diğer ilgili tüm yazışmaların (hukukdergisi@antalya.edu.tr) e-posta adresinden yapılması gerekmektedir.

DERGİDE YAYINLANACAK TÜRKÇE ESERLER İÇİN TAVSİYE EDİLEN ATIF STİLLERİ

Atıf Yapılan Kitap

Soyad, Ad: *Eserin Adı*, Baskı, Basıldığı Yer Yıl. (Eser adı italik)

Örnek:

Eren, Fikret: *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 19. Baskı, Ankara 2007.

Atıf Yapılan Makale

Soyad, Ad: "Makalenin Başlığı", *Makalenin Yer Aldığı Eserin Adı*, Cilt No.:, Sayı No.:, Yıl, Sayfa Sayısı. (Makalenin yayınlandığı eser adı italik)

Örnek:

Seliçi, Özer: "Seçimlik Borçların İfası", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.: 34, S.: 1-4, 1968, s. 376.

İnternet ortamında bulunan kaynaklar için parantez içerisinde URL ve sayfasına erişim tarihi belirtilmelidir.

Örnek:

Seliçi, Özer: "Seçimlik Borçların İfası", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.: 34, S.: 1-4, 1968, s. 376 (Erişim: 13.06.2010, http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuhfm/article/view/1023004345/1023003940).

Birden fazla yazar tarafından hazırlanmış çalışmalarda, tüm yazarların ad ve soyadları tam olarak yazılmalıdır.

Örnek:

Oğuzman, M. Kemal/Seliçi, Özer/Oktay-Özdemir, Saibe: *Eşya Hukuku*, 18. Baskı, İstanbul 2016.

Yararlanılan esere yapılacak ikinci ve sonraki atıflarda, yazarın uygun göreceği kısaltmanın kullanılması gerekir.

Örn: [1] **Eren, Fikret**, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 19. Baskı, Ankara 2007.

[2] **Eren**, *Borçlar Genel*, s. 88.

Başlıklandırma

Dergide yayımlanacak yazılarda Giriş ve Sonuç bölümleri için harf veya rakam kullanılmamaktadır. Sonrasındaki üst ve alt başlıkların önüne sırasıyla Roma rakamı, büyük harf, rakam, küçük harf, küçük harf ve rakam yazılmalıdır.

Örnek:

Giriş

I. Başlık

A. Alt Başlık

1. Alt Başlık

a. Alt Başlık

a.1. Alt Başlık

Sonuç

TÜBİTAK-ULAKBİM Ulusal Hukuk Veri Tabanı'nda yer alma şartları gereğince, dergiye gönderilecek hakemli ve hakemsiz çalışmaların, yukarda belirtilen yayın ilkelerine uygun olmaması halinde editörün yapacağı ön incelemede doğrudan reddedileceği önemle belirtilmelidir.

ANTALYA BILIM ÜNIVERSITY
LAW REVIEW
PUBLICATION POLICIES

1. **Antalya Bilim University Law Review (ABUHFD)** is a Peer-Reviewed Journal published twice annually (June and December). The papers to be published in the June and December Issues are required to be summitted to the Editor, in principle, by 20 April and 20 November respectively at the latest.
2. The papers submitted for publication must not have been previously published or under consideration for publication by any other journal/books/newspaper etc. The contents of the papers must relate to either public, private or any other legal discipline. The Law Review may publish, in addition to Peer-Review Articles, translated papers, critical book reviews, judgement reviews or legislative reviews. The assessment and the decision to publish any and all manuscripts rests with the Editors.
3. While Turkish remains the primary language for publicised materials, the Law Review welcomes papers written in foreign languages particularly in English, German and French.
4. The submitted papers must be prepared in *docx* format in **MS Office Word (Times New Roman)**, with the main characters in **12 pt** and footnotes in **10 pt** font size. In the paragraph the starting entry should be 1.5 cm and 6 pt after each paragraph. Care should be taken not to leave blank lines between paragraphs and before / after headings.

   Page Layout: Papers must be presented to the Editor double-sided in A4 format by leaving blank margins of 2.5 cm from the left, right, top and bottom sides of each page. The English translation of the paper's Heading must also be provided to the Editor.
5. All papers should contain an abstract and keywords section. Abstracts must be between **100-200 words long** and written in **Turkish along with either English, German or French**. The author must ensure to include *at least* **three keywords** in both languages.

   The main title of the paper must be written in bold capital letters and in 14 pt font size. The introduction, conclusion and all the sub-headings in the paper must be written with lowercase letters in bold and 12 pt. Any tables or figures used in the paper must be appropriately headed with each line respectively numbered.

   References at the end of the paper must be alphabetically arranged according to the author's surname. References must be restricted to sources referred to in footnotes.

   Even if papers are deemed successful in their peer-review evaluation, the Editor reserves **the right to decline** the publication of papers failing to meet the text-paper guidelines.
6. The author must provide the Editor, in addition to their paper, their full title, employment details, personal contact details (postal address and telephone number), bank details (for transfer of funds arising from copyrights), and active e-mail address. The author must use **ORCID**.
7. In cases of late submission by the peer-review, the publication of the paper may be deferred to the subsequent Issue subject to the author's consent.
8. The Editors reserve the right to make any correction to the non-Turkish section of the abstract and any adjustment to the main contents of the paper if deemed necessary.
9. The author bears the sole liability for the opinions and comments in the published paper.
10. The Law Review will retain the publication rights to the paper it publishes, and may if it wishes to publicise or distribute the paper in full and in any form including by electronic media. By given consent to the publication of the paper in the Law Review the author unequivocally agrees to the transfer of their proprietorship and all copy-rights over to the Law Review.
11. Authors whose papers are published in the Law Review following a successful Peer-Review evaluation will be entitled to receive 300 TL as one-off copyright payment. The author will also be entitled to receive a hard-copy of the Law Review free-of-charge.
12. The article must be sent to (hukukdergisi@antalya.edu.tr) e-mail address. To preserve transparency throughout the process all communication with the Law Review must be established via (hukukdergisi@antalya.edu.tr).

GUIDELINES FOR AUTHORS

Chicago Style is preferred for papers in foreign languages.

DANIŞMA KURULU / ADVISORS BOARD

Prof. Dr. Ali Cem BUDAK
İstanbul Ticaret Üniversitesi

Prof. Dr. Ali GÜZEL
Kadir Has Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet GÖKCEN
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Ayşe HAVUTÇU
Yaşar Üniversitesi

Prof. Dr. Baki İlkay ENGİN
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Burak ÖZEN
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Cevdet YAVUZ
İstanbul Medipol Üniversitesi

Prof. Dr. Celal GÖLE
Atılım Üniversitesi

Prof. Dr. Cumhur ŞAHİN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Demet ÖZDAMAR
Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Emine TUNCAY KAPLAN
Başkent Üniversitesi

Prof. Dr. Emine YAZICIOĞLU
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Etem Saba ÖZMEN
Maltepe Üniversitesi

Prof. Dr. Fikret EREN
Başkent Üniversitesi

Prof. Dr. Halide Gökçe TÜRKOĞLU
Yaşar Üniversitesi

Prof. Dr. Halit YILMAZ
Antalya Bilim Üniversitesi

Prof. Dr. Haluk Nami NOMER
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Harun TEPE
Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan PULAŞLI
İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan TUNÇ
Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim SUBAŞI
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. İoanna KUÇURADİ
Maltepe Üniversitesi

Prof. Dr. Köksal KOCAAĞA
Akdeniz Üniversitesi

Prof. Dr. Martijn HESSELINK
Universiteit van Amsterdam

Prof. Dr. Mehmet AKAD
Kadir Has Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Ali ERTAN
İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ALTUNKAYA
Akdeniz Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Hanifi BAYRAM
Akdeniz Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet DEMİR
Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Emin ARTUK
İstanbul Medipol Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Serkan ERGÜNE
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet TINÇ
Université de La Réunion

Prof. Dr. Mehmet Tufan ÖĞÜZ
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Yaşar GÜRBÜZ
Özyeğin Üniversitesi

Prof. Dr. Mesut Hakkı CAŞIN
Yeditepe Üniversitesi

Prof. Dr. Mesut UYAR
Antalya Bilim Üniversitesi

Prof. Dr. Michael STÖBER
Christian Albrechts University Kiel

Prof. Dr. Mustafa Alper GÜMÜŞ
Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Serdar ÖZBEK
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa TOPALOĞLU
Özyeğin Üniversitesi

Prof. Dr. Özlem YENERER ÇAKMUT
Özyeğin Üniversitesi

Prof. Dr. Pervin SOMER
İstanbul Okan Üniversitesi

Prof. Dr. Şahin AKINCI
İstanbul Ticaret Üniversitesi

Prof. Dr. Şebnem AKİPEK ÖCAL
TED Üniversitesi

Prof. Dr. Şeref ERTAŞ
Girne Üniversitesi

Prof. Dr. Yusuf Mehmet ÖRNEK
Antalya Bilim Üniversitesi

Prof. Dr. Zafer ZEYTİN
Türk-Alman Üniversitesi

Prof. Dr. Zehra ŞEKER ÖĞÜZ
İstanbul Üniversitesi

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Sezgin Seymen ÇEBİ (Başkan)
Antalya Bilim Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet Nizamettin AKTAY
Antalya Bilim Üniversitesi

Prof. Dr. Yener ÜNVER
Özyeğin Üniversitesi

Prof. Dr. Zehreddin ASLAN
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Gábor HAMZA
Eötvös Loránd University

Prof. Dr. Edward J. ERICKSON
Command and General Staff College

Doç. Dr. Reşat Volkan GÜNEL
Yakın Doğu Üniversitesi

HAKEMLİ
MAKALELER

Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Dîvân-ı Hümâyun'un Yürütme Yetkisi*

Executive Authority of Dîvân-ı Hümâyun During the Classical Period of the Ottoman Empire

Yılmaz YURTSEVEN**
Gamze Nur ŞAHİN***

Öz:

Osmanlı Devleti, Orta Çağ'ın sonlarında kurulmuş son küresel ve klasik imparatorluktur. Yeniçağ dünyasında kurumsal kimliğini kazanmış ve doruğa ulaşmıştır. Bu süreç içerisinde Osmanlı Devleti siyasi, mali, iktisadi ve askeri bakımlardan çok güçlü bir teşkilatlanma gerçekleştirmiştir. Özellikle merkezi yönetimin çok güçlü olmasının istendiği bu yapı, tarihte eşine az rastlanan bir örnektir. Merkezi yönetimin güçlü olması, kuşkusuz çoğu klasik monarşinin temel amacıdır. Ancak Osmanlı Devleti, merkezi yönetimi yalnızca bir monark olan padişahın yetkisinde bırakmamıştır. Türklerin tarih sahnesine çıkmalarından beri varlığı bilinen kurultay ve dîvân geleneği, İslam Hukuku ve devlet yönetim anlayışının benimsenmesiyle daha da kurumsallaşmıştır. Özellikle Abbâsî ve Selçuklu kurumsal devlet uygulamaları bu konuda etkili olmuştur.

Tipik bir klasik monarşi görüntüsü sergileyen Osmanlı Devleti'nde Dîvân-ı Hümâyun, teorik olarak padişahın uhdesinde bulunan yasama, yürütme ve yargı erklerini padişah adına, padişah ile birlikte ifa etmiştir. Terminoloji ve uygulamada Dîvân-ı Hümâyun, "padişahın dîvânı"dır. Dîvân, devletin en tepesinde bulunan bir kurul-organ olarak Osmanlı Devleti'nin çağdaşı olan monarşilerde rastlanamayacak özellik, yetki ve niteliklere sahiptir. Bir yasama organı gibi çalışır; padişah kanunnamelerinin, emirnamelerin, fermanların hazırlanmasında etkindir. Bir yargı organıdır; hem ilk derece mahkemesi hem de bir temyiz mahkemesi olarak dava dinler, hüküm verir. Ayrıca ırk, din, dil ayrımı yapılmaksızın Osmanlı tebaasından herkes bu dîvândan adalet isteme hakkına sahiptir.

Dîvân-ı Hümâyun'un belki de en önemli yetki ve görevleri yürütmeye ilişkindir. Günümüz modern devletlerindeki bakanlar kuruluna benzer biçimde görevler ifa etmiştir. II. Mehmed (1451-1481) dönemine kadar Dîvân-ı Hümâyun'a bizzat padişah başkanlık etmiştir. II. Mehmed (Fatih) döneminden itibaren bu görev büyük oranda padişahın "mutlak vekil"i olan veziriazama geçmiştir. Devletin erken dönemlerinden itibaren toplandığı bilinen Dîvân, II. Mehmed ile birlikte kurumsallaşma sürecine girmiş, Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) bu süreci tamamlamıştır.

Bir yürütme organı olarak Dîvân-ı Hümâyun, pek çok yetki ile donatılmıştır. Devletin idari, iktisadi, mali ve askeri meselelerinin icraî karar ve uygulama organıdır. Söz konusu alanlarda bir bakanlar kurulu gibi devlet politikalarını belirler. Padişahın onayına bağlı olarak devletin merkez ve taşra teşkilatındaki yüksek rütbeli görevlileri atama ya da görevden alma, savaş ilanı, barışa antlaşması yapmak gibi çok önemli kararlar Dîvân-ı Hümâyun'un yürütme fonksiyonu içinde yer alır. Ayrıca Dîvan devletin toprak rejimi konusunda da yetkilidir. Tımar arazilerinin dağıtımı ve denetlenmesinden padişah adına sorumludur.

Dîvân-ı Hümâyun, klasik bir monarşide eşine az rastlanır bir bürokratik örgüt oluşturmuştur. İşinin uzmanı bürokratlardan oluşan ve "kalem" olarak nitelenen bu birimler, Dîvân'ın yürütme fonksiyonunun temel ögeleridir. Klasik

* **Gönderilme Tarihi:** 01.04.2020, **Kabul Tarihi:** 27.04.2021.
Makale, *TÜBİTAK ULAKBİM* kriterleri uyarınca kör hakem denetimine tabi tutulmuş ve iki olumlu hakem raporuna istinaden (2/2) yayımlanmaya uygun bulunmuştur.

** Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Hukuk Tarihi Anabilim Dalı,
E-posta: yilmaz.yurtseven@antalya.edu.tr; Orcid Id: https://orcid.org/0000-0003-3736-3510.

*** Araş. Gör., Trabzon Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Hukuk Tarihi Anabilim Dalı,
E-posta: gamzenur.demir@trabzon.edu.tr; Orcid Id: https://orcid.org/0000-0002-0933-5996.

dönem Osmanlı Devleti'nin çağdaşı Avrupa monarşilerinde dahi görülmeyen bir kayıtlama sistemiyle çalışan bu birimler, görev tanımlamalarındaki işleri uzmanlık ve profesyonellikle yerine getirmişlerdir.

Dîvân-ı Hümâyun'un fonksiyonelliğinin ve etkinliğinin azalması, Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerileme dönemleriyle paralellik taşır. Tarihçilerin "yükseliş dönemi" olarak adlandırdıkları ve genellikle 1450-1600'lü yılları içine alan dönemde Dîvân oldukça kurumsal ve fonksiyoneldir. Ancak XVI. Yüzyılın sonlarından itibaren etkinliğini veziriazamın dîvânı olan "İkindi Dîvânı" lehine yitirmiştir. XIX. Yüzyılın başlarına kadar varlığını ismen sürdüren Dîvân, Sultan II. Mahmud'un (1808-1839) reform sürecinde tamamen tarihteki yerini almıştır.

Anahtar Kelimeler:

Dîvân-ı Hümâyun, Osmanlı Devlet Yönetimi, Yürütme Organı, Merkezi Yönetim.

Abstract:

The Ottoman Empire is the last global and classical empire established in the late Middle Ages. It has gained its corporate identity in the new age world and reached its climax. During this period, the Ottoman State achieved a very strong organization in terms of politics, finance, economy and military. This structure, in which the central government is desired to be very strong, is a rare example in history. Strong central government is undoubtedly the main goal of most classical monarchies. However, the Ottoman State did not leave the central government under the authority of the sultan, who was only a monarch. The congress and dîvân tradition, which has been known since the Turks emerged on the stage of history, became more institutionalized with the adoption of Islamic law and state administration understanding. Especially the Abbasid and Seljuk institutional state practices were effective in this regard.

In the Ottoman Empire, which displayed a typical classical monarchy image, Dîvân-ı Hümâyun performed the legislative, executive and judicial powers that were theoretically under the responsibility of the sultan, on behalf of the sultan, together with the sultan. In terminology and practice, Dîvân-ı Hümâyun is "the sultan's dîvân". Dîvân, as a council-body at the top of the state, has features, powers and qualities that cannot be encountered in monarchies contemporary of the Ottoman State. It works like a legislature; It is active in the preparation of the sultan's laws, orders and decrees. It is a judicial body; as both a court of first instance and a court of appeal, it hears and adjudicates. In addition, everybody, regardless of race, religion or language, has the right to demand justice from Dîvân-ı Hümâyun.

Perhaps the most important powers and duties of the Dîvân-ı Hümâyun are the execution duties. It has performed duties similar to the cabinet of ministers in today's modern states. Until the period of Mehmed II (1451-1481), Dîvân-ı Hümâyun was personally chaired by the sultan. Since the period of Mehmed II (Fatih), this duty was mostly transferred to the grand vizier (veziriazam), who was the "absolute deputy" of the sultan. Known to have gathered from the early periods of the state, Dîvân, entered the institutionalization process with Mehmed II and completed this process in the period of Suleiman the Magnificent (1520-1566).

As an executive body, Dîvân-ı Hümâyun is equipped with many powers. It is the executive decision and implementation body of the state's administrative, economic, financial and military issues. It determines the state policies in the mentioned areas like a cabinet. Depending on the approval of the Sultan, very important decisions such as appointing or dismissing high-ranking officials in the central and provincial organizations of the state, declaration of war, and making a peace treaty are included in the executive function of the Dîvân-ı Hümâyun. In addition, Dîvan is authorized on the territorial regime of the state. It is responsible for the distribution and supervision of the timber land on behalf of the sultan.

Dîvân-ı Hümâyun formed a bureaucratic organization, which is rare in a classical monarchy. These units, which are composed of bureaucrats who are experts in their work and are described as "kalem", are the basic elements of the executive function of Dîvân. Working with a recording system, which is not seen even in the European monarchies, which are the contemporary of the Ottoman Empire in the classical period, these units fulfilled their job descriptions with expertise and professionalism.

The decrease in the functionality and effectiveness of the Dîvân-ı Hümâyun is in parallel with the stagnation and regression periods of the Ottoman Empire. In the period that historians call the "ascension period" and generally includes the years 1450-1600, Dîvân is quite institutional and functional. However, as of the end of the sixteenth century, it lost its effectiveness in favor of the "İkindi Dîvânı", which was the court of the grand vizier. Dîvân, which existed until the beginning of the nineteenth century, took its place in history completely during the reform period of Mahmud II (1808-1839).

Keywords:

Dîvân-ı Hümâyun, Ottoman State Administration, Executive Power, Central Management.

Giriş

İnsanoğlunun en önemli buluşlarından biri devlettir. Devlet ve iktidar olgusu insan toplumlarının birlikte yaşama arzusunu sürekli kılacak en önemli organizasyondur. İhtiyaçların paylaşım yoluyla giderilmesi düşüncesi ve güvenliğin sağlanması endişesi, sosyal bir varlık olan insanın devlet kavramına daha sıkı sarılmasına neden olmuştur. İnsanlığın bilinen tarihi boyunca birçok devlet modeli uygulamada yerini almıştır. Klasik monarşiden cumhuriyete, oligarşiden aristokrasiye ya da demokratik sistemlere kadar denenmemiş bir devlet ve rejim sistemi yok gibidir. Ancak geçmişte insan topluluklarının en yaygın yönetim modelini monarşiler oluşturmuştur. Modern zamanlarda dahi monarşiler klasik yapılarını hala sürdürmektedir.

Devlet başkanı, kral, imparator, şah, padişah, emir veya monark, nasıl adlandırılırsa adlandırılsın, mutlak monarşilerde devleti yöneten kişi sınırsız yetkilerle donatılmıştır. Monark, egemenliği altındaki topraklarda yaşayan veya var olan her şey üzerinde sınırsız bir tasarrufa sahip olur; bu varlıklar adeta onun mülkiyetinde gibidir. Hatta kimi zaman söz konusu yetkilerin kaynağının ilahi olduğu vurgulanarak, yönetmenin tanrısal bir hak olduğu ileri sürülür. Tek, bölünmez, tartışılmaz ve üstün bir otorite vardır ve tüm gücü elinde tutar. Bu durumun bir diğer ifadesi ise devlet yönetiminde kuvvetler birliği ilkesinin egemen olduğu, yasama, yürütme ve yargı alanında tüm erklerin monarka ait olduğu gerçeğidir. Monarşik yapılı devletlerde lider tek ve yetkili otoritedir.

Tarihin hızlandığı bir dönemde Avrasya'nın kalbinde büyük bir güce ulaşmış olan Osmanlı Devleti de klasik bir mutlak monarşi olarak tanımlanmaktadır. Teori ve pratikte devletin başı olarak niteleyebileceğimiz padişah da bir monarktır ve tüm erkleri elinde toplamıştır. Bununla birlikte, teorik olarak söz konusu güçleri sınırsız biçimde kullanamaz. Onun gücünün sınırlarını Şerîat, dolayısıyla hukuk oluşturmaktadır.

Osmanlı padişahı, kendisinden önceki Türk-İslam devletlerinde de benzerlerine rastlandığı üzere, -teorik olarak uhdesinde tutmakla birlikte- devlet kuvvetlerinin tamamını kendi başına icra edemez. Padişah, her bir kuvvetin icrasında çeşitli yardımcı kişiler ya da kurullar kullanma zarureti içindedir. Kendi uhdesinde vücut bulmakla birlikte, Osmanlı padişahının yürütme erkinin icrasında kullandığı en önemli yardımcı Dîvân-ı Hümâyun'dur. Osmanlı devlet teşkilatının en tepesini işgal eden bu kurulun yürütme erki içindeki yerini incelemek de makalemizin temel amacını oluşturmaktadır.

Bu çalışmada Klasik Dönem Osmanlı Devlet yapısı içerisinde bir yürütme organı olarak Dîvân-ı Hümâyun'un hukuki statüsü ortaya konulmaya çalışılmış-

tır. Yasama, yürütme ve yargıya ilişkin karmaşık işlevleri yerine getiren Dîvân-ı Hümâyun'un tarihsel temelleri, genel özellikleri, sahip olduğu konum ve elinde bulundurduğu yetkilerin genel hatları üzerinde durulmuştur. Osmanlı devlet sistemi içerisinde padişahın dîvânı anlamına gelen Dîvân-ı Hümâyun'un sahip olduğu yetkilerin kaynağının belirlenmesi çalışmamız açısından ayrı bir önemi haizdir. Bu bağlamda; İslam hukuku ve devlet yönetim anlayışında hilafet makamının ve Osmanlı padişahının yetkileri incelenmiştir.

Modern hukukta bir anayasa ve idare hukuku konusu olan yürütme, organik ve fonksiyonel olmak üzere iki içeriğe sahiptir. Organik olarak yürütme, yürütme yetkisine sahip hukuki kurumun organ olarak yapısını içerirken; fonksiyonel olarak yürütme ise bu organ eliyle yapılan iş ve eylemleri ifade eder. Bu tür bir yaklaşımın konunun açıklığa kavuşmasındaki yararı göz önünde tutularak, Dîvân-ı Hümâyun'un yürütme yetkisi de bu ikili ayrım çerçevesinde incelenmiştir. Öncelikle Dîvân-ı Hümâyun'un üyeleri, bürokrasisini oluşturan kalemleri, toplantı yeri, zamanı ve çalışma usulü üzerinde durulmuş; ardından da dîvânın yürütmeye ilişkin yerine getirdiği işlev açıklanmaya çalışılmıştır.

I. Dîvân-ı Hümâyun ve Osmanlı Hukuk Sistemindeki Yeri

Dîvân-ı Hümâyun'un sözcük anlamı "Padişah Dîvânı"dır[1]. Yasama, yürütme ve yargı erklerinin icrasında çok önemli rolleri bulunan bu dîvân, padişaha egemenlik yetkilerinin kullanılmasında yardımcı olan temsilcilerden oluşan bir kurul organdır[2].

Dîvân-ı Hümâyun Osmanlı merkez teşkilatının tepesinde bulunur. Bu yüce dîvân merkez ve taşradaki tüm birimlerin başı olma sıfatının yanında, örfi hukuk kurallarının yaratılmasından, yüksek yargılamaya kadar birçok görevi icra eder.

İlk olarak Dîvân-ı Hümâyun'un bir takım yargısal görevleri bulunduğundan söz etmek gerekmektedir[3]. Dîvân-ı Hümâyun'un yargı yetkisi, kaynağını padişahın dîvanı olmasından alır. Klasik bir monarşi olan Osmanlı Devleti'nde teorik olarak yargı yetkisi de Osmanlı padişahının uhdesindedir. Dolayısıyla "padişahın dîvânı" Dîvân-ı Hümâyun, söz konusu yetkiyi padişah adına kullanmaktadır. Kaldı ki Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar padişah dîvâna bizzat başkanlık etmiştir.

---

1 **Üçok Çoşkun/Mumcu Ahmet/Bozkurt Gülnihal:** *Türk Hukuk Tarihi*, 13. Baskı, Ankara 2008, s. 255.

2 **Cin, Halil/Akyılmaz, Gül:** *Türk Hukuk Tarihi*, 12. Baskı, Konya 2020, s. 130.

3 Divân-ı Hümâyun'un yargı yeri olarak inceleyip karara bağladığı kararların icrasına ilişkin hükümlerin kaydedildiği defterlere Kısas Defterleri denmektedir. Bu defterlerde ceza hukukuna ilişkin hükümlere rastlamaktayız. **Turan, Ali/Aksın, Ahmet:** "7 Numaralı Kısas Defterinin (S. 1-70) Tanıtımı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 18, S. 1, Elâzığ 2008, s. 327.

Dîvân'ın yargısal görevlerini ilk derece mahkemesi olarak karara bağlanan hukuki uyuşmazlıklar ile sistematik bir temyiz yolunun mevcut olmadığı Osmanlı yargı sisteminde "bir üst mahkeme gibi hüküm kurulan davalar" oluşturur[4]. Osmanlı yargı sisteminde sistematik olarak temyiz merciinin bulunmayışı İslam Hukuku kaynaklı bir durumdur. İslam yargılama hukukunda tek dereceli sistem geçerlidir. Teori ve uygulama olarak kadı, kesin karar merciidir. Ancak Osmanlı uygulamasında Dîvân, bir tür yüksek yargı organı olarak temyiz fonksiyonunu yerine getirmiştir. Bu uygulama hem Şer'î davalar hem Örfî davalar için geçerli olmuştur. Yargısal anlamda Dîvân, modern yargılama sistemimizde Danıştay, Yargıtay ve Anayasa Mahkemesi gibi yüksek yargı organlarının görevlerine benzer fonksiyonları yerine getirmiştir[5]. İslam yargılama hukukunda şeriye mahkemesi kararının kesin olduğu, temyiz kurumunun söz konusu olmadığı açık olmasına rağmen, Osmanlı uygulamasında Dîvân'ın bu tür bir yetkiyle donatılması, aynı zamanda İslam yargılama hukuku sistemi için de önemli bir gelişme olmuştur.

İkinci olarak Dîvân-ı Hümâyun'un yasamaya ilişkin görevleri bulunmaktadır. İslam Hukuku'nda teorik olarak kanun koyucu, terminolojik ifadesiyle şâri Allah'tır. Allah'ın dışında yasama fonksiyonu ifa eden kişi, kurul ya da kurumlar birer şâri değil belki ilahi iradeye uygun hükümleri tespit etme aracı olarak görülebilir. Ancak İslam hukukunun temel kaynakları[6] kimi alanların yalnızca ilke ve esaslarını ortaya koyarak değişen zaman ve koşullara göre ayrıntıları düzenleme yetkisini kamu otoritesine bırakmışlardır[7]. Osmanlı padişahlarının da bu yetki çerçevesinde kalarak ihdas ettikleri düzenlemelere Örfî Hukuk denmektedir[8]. Dîvân-ı Hümâyun'un yasama alanındaki görevleri de bu kuralların ortaya çıkış sürecinde belirginleşmiştir. Örfî Hukukun normatif olarak ortaya çıkış biçimi olan kanunnâmeler, padişahın isteği ile Dîvân-ı Hümâyun üyelerinden nişancı tarafından şeklen usulüne uygun olarak hazırlanırdı. Ardından içeriğinin Şer'î hukuka uygun olup olmadığı şeyhülislamlığa sorularak, Şer'an (hukuken) meşruluğu fetvaya bağlandıktan sonra,

---

4 **Akman, Mehmet:** *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, İstanbul 2004, s. 36.

5 Mâhî isimli kadının yerel şeriye mahkemesi tarafından kürek cezasına çarptırılan oğlunun durumunun Dîvan'da yeniden incelenmesini istemesine ilişkin 975/1564 yılına ait bir karar: *"Yazıldı. Mezbûre* (adı geçen) *hâtûna virildi. Fî 10 Muharrem, sene: 972. Mısır Beğlerbeğisine hüküm ki: Dârende Mâhî nâm hâtûn kişi Dergâh-ı Muallâm'a gelüp; "Mısır Kal'ası erenlerinden Alî Bâlî nâm oğlına ağası Hilâf-ı vâkı' ba'zı husus isnâd itmekle İskenderiyye kapudânına küreğe gönderilüp bi'l-fi'l kürekde olduğın" arzeylemeğin buyurdum ki: Göresin; mezbûrenün mezkûr oğlı bî-günâh habsolunub küreğe konmak icâb ider günâhı yoğise ıtlak eyleyesin"* (salıveresin). *6 Numaralı Mühimme Defteri I,* Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yayını, Ankara 1995, s. 17.

6 Kur'an, Sünnet ve İcmâ başta olmak üzere diğer birçok kaynak hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Zekiyyüddîn, Şaban:** *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)*, (Çev.: İbrahim Kâfi Dönmez), 2. Baskı, Ankara 1996.

7 **Koşum, Adnan:** "Osmanlı Örfi Hukukunun İslam Hukukundaki Temelleri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 17, Konya 2004, s. 146.

8 **Aydın, Mehmet Akif:** *Türk Hukuk Tarihi*, 11. Tıpkı Baskı, İstanbul 2013, s. 65-66.

Dîvân'da görüşülüp padişaha arz olunurdu. Padişah uygun bulursa tuğrası çekilir ve bu kanunlar padişah iradesine bağlandıktan sonra ilan edilirdi[9]. Kanunnâmenin hem hazırlanması hem hukuki müzakeresi Dîvân-ı Hümâyun'da yapılmaktaydı. Özetle Dîvân, özellikle Örfî Hukuk alanında önemli bir yasama fonksiyonunu sistematik ve kurumsal olarak yerine getirmekteydi. Son karar verici bizzat mutlak monark olan padişah olmakla birlikte, süreci olgunlaştıran Dîvân'dır.

Dîvân-ı Hümâyun'un yürütme işlevine ilişkin görevleri ise daha ağır basmaktadır. Yürütme zaten makalemizin konusunu oluşturmaktadır. Genel olarak; vergilerin konulması, tımar işlerinin düzenlenmesi, ekonominin gelişmesi için gereken önlemlerin alınması, düşük rütbeliler hariç memurların atanması gibi iç işleyişe dair sayısız işler[10] Dîvân tarafından yerine getirilmekteydi. Bu idari görevlerin yanı sıra, yabancı elçilerin kabulü, yabancı ülkelerle ilişki kurulması, savaş ve barış kararı alınması gibi dış dünyayla olan bağlantılara ilişkin diplomatik birtakım işler de Dîvân-ı Hümâyun'da görüşülürdü. Ancak Dîvân'da alınan kararların işlerlik ve yürürlük kazanması padişahın onayına bağlıydı[11]. Tıpkı yasama fonksiyonunda olduğu gibi yürütme alanında da süreci olgunlaştıran kurulun Dîvân olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Yasama, yürütme ve yargı olarak modern devletin üç temel ögesi olan bu fonksiyonların yerine getirilmesinde bu denli önemli yeri bulunan Dîvân-ı Hümâyun'un yukarıda anlatılanlardan da çıkarılacağı üzere, teorik olarak padişahtan bağımsız bir misyonu bulunmamaktadır. Devletin en tepesinde bulunan bu Dîvân, teorik anlamda ancak bir danışma kurulu, bir müzakere kurulu, bir hazırlayıcı kurul olarak adlandırılabilir. Bu durum klasik bir monarşi olan Osmanlı Devlet yapısına da uymaktadır. Ancak uygulama açısından yargı yetkisi dışında Dîvân-ı Hümâyun'u bir danışma kurulu gibi nitelemek doğru bir yaklaşım olarak değerlendirilemeyeceği gibi tarihsel gerçeklerle de çok örtüşmeyecektir. Özellikle devletin en gelişmiş dönemi olarak kabul edilen XVI. Yüzyıl, Dîvân'ın da altın çağıdır.

II. Dîvân-ı Hümâyun'un Tarihçesi

Bilinen tarihleri boyunca Türk devletlerinin yapısı ve işleyişi incelendiğinde siyasi ve idari yapının en üstünde ve tüm önemli yetkileri elinde toplayan monarkın[12] yanında, devlet işleyişinde önemli işlevleri bulunan *kurultay, toy, devlet meclisi, kengeş meclisi* gibi adlarla anılan bir kurulun varlığı dikkat çekmektedir. Başta hakan olmak üzere devlet yönetiminde görev alan bey ve komutan-

9 **Ekinci, Ekrem Buğra:** *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, 2. Baskı, İstanbul 2012, s. 183-184.

10 **Cin/Akyılmaz,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 118.

11 **Ekinci,** *Adalet ve Mülk*, s. 255.

12 Türklerde devlet başkanı genellikle han, hakan, kağan gibi isimlerle anılır. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Cin, Halil/Akgündüz, Ahmet:** *Türk Hukuk Tarihi*, C. 1, Kamu Hukuku, Konya 1989, s. 40-41.

lar, uç beyleri ve halkın önde gelenlerinin katıldığı bu kurulun toplantıları devlet işlerinin görüşüldüğü siyasi ve askeri bir meclis görünümündedir[13].

Kurul geleneği Türk-İslam devlet işleyişinde de devam etmiştir. Özellikle Abbasilerdeki *dîvân-ı inşa, dîvân-ı berid, dîvân-ı cünd* gibi saray dîvânlarından[14] esinlenen Türkler, bunu eski kurultay geleneği ile birleştirerek, diğer İslam devletlerindekinden daha iyi ve işlevsel dîvân uygulamaları geliştirmişlerdir[15].

Osmanlı devlet kurumları en çok Anadolu Selçuklu Devleti kurumlarından etkilenmiş görünmektedirler. Osmanlılar bu devletin uç beyliği durumundan koparak bağımsız bir otorite göstermeye başladıklarından, doğal olarak Osmanlı devlet teşkilat yapısı halefi oldukları bu yapının değiştirilip geliştirilmiş halidir[16]. Bu durumun güzel bir örneği de Dîvân-ı Hümâyun'un kökeninde görülebilir. Büyük Selçukluların *Dîvân-ı Â'la* adlı kurulu ile bu dîvânın Anadolu Selçuklu Devleti'ndeki görünüş şekli olan *Dîvân-ı Saltanat* Dîvân-ı Hümâyun'un selefleridir. Bu dîvânlarda da tıpkı Dîvân-ı Hümâyun gibi devlet işleri görüşülür ve yakınmalar dinlenerek karar bağlanırdı[17]. Fonksiyonel olarak Selçuklu dîvânlarının da yasama, yürütme ve yargıya ilişkin görevleri bulunmaktaydı.

Henüz kuruluş yıllarından itibaren Osmanlı Beyliği'nin sade ve basit bir dîvâna sahip olduğu bilinmektedir[18]. Beyliğin devlet haline gelip merkezileşmesi ve kurumsallaşması ile dîvân geleneğinde de gelişmeler olmuş ve dîvân eski sade yapısında uzaklaşıp, gelişkin bir hal almıştır. Özetle Dîvân, II. Murad döneminde Dîvân-ı Hümâyun niteliğini kazanmaya başlayıp, fonksiyonel özelliklerini Fatih Sultan Mehmed'in saltanatında kazanmıştır. Fatih döneminden itibaren kurumsal gelişimini sürdürmüş ve I. Süleyman zamanında kurumsal yapısına tamamen kavuşmuş olduğu söylenebilir[19]. Ancak Dîvân-ı Hümâyun'un klasik biçimine tam olarak ne zaman ulaştığı, örneğin üyelerinin bir bölümünün nasıl ortaya çıktığı gibi bilgiler hala net olarak ortaya konulabilmiş değildir[20]. Bu çerçevede Dîvân'ın, XV. Yüzyılın ortalarından XVII. Yüzyılın sonlarına kadar klasik ve kurumsal yapısını sürdürdüğü söylenebilir.

---

13 **Aydın,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 13.

14 **Üçok/Mumcu/Bozkurt,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 175, 176.

15 **Mumcu, Ahmet:** "Divân-ı Hümâyun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul 1994, s. 430.

16 **Durhan, İbrahim:** "Divân-ı Hümâyun'un Yargı Yetkisi", *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. IV, S. 1-2, Erzincan 2000, s. 60.

17 **Akyılmaz, Gül:** "Selçuklu Adliye Teşkilatı ve Osmanlı Hukuk Sistemi Üzerindeki Etkileri", *Halil Cin'e Armağan*, Konya 1995, s. 33 vd.

18 **Üçok/Mumcu/Bozkurt,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 254.

19 **Mumcu, Ahmet:** *Divân-ı Hümâyun*, Ankara 2017, s. 8-9.

20 **Mumcu,** *Divân-ı Hümâyun,* s. 31.

III. Dîvân-ı Hümâyun'un Yetkilerinin Kaynağı

"Padişah Dîvânı" anlamına gelen Dîvân-ı Hümâyun, Osmanlı Devleti'nde devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı en üst bürokratik örgüt niteliği taşıyan bir kuruldur[21]. Klasik Osmanlı merkez teşkilatının hemen hemen tüm üst birimlerinin şefleri Dîvân toplantılarına katılırlar[22] ve teorik olarak Dîvân başkanlığı padişahın uhdesindedir[23]. Dîvân-ı Hümâyun, adından da anlaşılacağı üzere, padişahın uhdesindeki yetkileri, padişah adına kullanmaktadır. Bu niteliğiyle padişahın sahip olduğu yasama, yürütme ve yargı alanındaki bütün yetkileri bünyesinde toplamıştır[24]. Aslında yukarıda belirttiğimiz Dîvân-ı Hümâyun'a kaynaklık eden diğer dîvânlar da halife veya hükümdar adına yetkiler kullanan birer danışma ve karar organıydı.

Dîvân-ı Hümâyun'un kural olarak başkanı padişah[25] ise de Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren Dîvân'a veziriazam başkanlık etmeye başlamıştır[26]. Ancak kurumsal olarak Dîvân'da görüşülen işlerin padişaha sunulması gerekliliği ve bunun için arza girme günleri dikkate alındığında padişahın Dîvân'dan tamamen elini çekmediği anlaşılmaktadır[27]. Dîvân sürekli padişahın denetim ve gözetimi altındadır. Alınan kararlar ancak padişahın onayı ile kesinlik ve yürürlük kazanır[28]. Bu bakımdan Dîvân işleri padişah adına yürütmekte, onun erklerini kullanarak çalışmaktadır. O halde Dîvân-ı Hümâyun'un yetkilerinin kaynağını padişahın yetkilerinde aramak gerekmektedir. Hukuk sisteminin İslam Hukuku temellerine oturduğu Osmanlı Devleti'nde padişahın sahip olduğu yetkilerin daha iyi anlaşılabilmesi için, İslam Hukukunda siyasal otoriteyi ifade eden halifenin yetkilerini açıklamak yerinde olacaktır.

A. Halifenin Yetkileri

İslam Hukukunda devleti yöneten kişiye bir kimseye halef olan, onu temsil eden anlamlarına gelen halife denmektedir[29]. Halife için emîrü'l-mü'minîn veya

---

21 **Üçok/Mumcu/Bozkurt,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 255.

22 Divân-ı Hümâyun toplantılarına katılan bürokratik şeflerin kim olduğu, Divân-ı Hümâyun'un üyeleri başlığı altında ayrıntılı şekilde incelenmiştir.

23 **Uzunçarşılı, İsmail Hakkı:** *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 3. Baskı, Ankara 1988, s. 14.

24 **Durhan,** "*Yetki*", s. 60.

25 Padişah hakkında genel bilgi için bkz. **Yurtseven, Yılmaz:** *Osmanlı Siyasal İktidarı Meşruiyet, Otorite ve İdeoloji Üzerine Bir Deneme*, Ankara 2019, s. 94 vd.

26 **Uzunçarşılı,** *Bahriye*, s. 14.

27 **Kütükoğlu, Mübahat S.:** "Arz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul 1991, s. 438.

28 **Fendoğlu, Hasan Tahsin:** *İslam ve Anayasa Hukukunda Yargı Bağımsızlığı Anayasa Tarihi Açısından Mukayeseli Bir İnceleme*, İstanbul 1996, s. 60.

29 **Karaman, Hayreddin:** *Anahatlarıyla İslam Hukuku Giriş ve Amme Hukuku*, 1, İstanbul 1984, s. 192.

veliyyü'l-emr deyimleri de kullanılmaktadır[30]. Teorik olarak devlet başkanları ya da siyasal otorite Hz. Peygamber'in halefidirler. Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde İslam toplumuna siyasal liderlik, hâkimlik, kadılık, imamlık ve kumandanlık yapmış olması nedeniyle, halefi olan devlet başkanları da müminlerin emini, imamı manalarına gelmek üzere *ulülemr, emirü'lmüminin, imamü'lmüslimin* olarak isimlendirilmektedir[31]. Günümüzde devlet başkanlığı veya hükümet gibi tabirlerle ifade edilen yüksek otoriteyi temsil eden organ veya organlara İslam hukukunda *ulülemir* denilmektedir[32].

Bu açıklamalardan hilafet yetkisinin yalnızca bir kişi üzerinde olması anlamı kanaatimizce çıkarılmamalıdır. Hilafetin siyasal otoriteye karşılık gelmesi, onun dini görevleri dışında dünyevi işlere de yetkili olması, bu görevin mutlak olarak bir kişiye münhasır bir görev olmadığını ifade eder. Dolayısıyla siyasal otorite anlamına gelen hilafet, bir kurul organ, örneğin bakanlar kurulu, bir meclis tarafından da yerine getirilebilir. Kaldı ki İslam Hukuku'nun temel kaynaklarında devlet iktidarının şekline ilişkin kesin kurallar ya da bir rejim şekli önerisi bulunmamaktadır. Kur'an, bu konularda adalet, şûrâ, liyakat ve kul hakkına riayet (insan hakları) gibi kesin olan ilkeler ortaya koymuştur[33]. Bu konuda en belirgin uygulama Hz. Peygamber'in devlet yönetim şeklidir. Hz. Peygamber asla monarşik bir devlet iktidarı önerisinde bulunmamış, dört halife döneminde de bu kurala uyulmuştur. Bir devlet başkanı olarak Hz. Muhammed, tüm yetkileri elinde tutan bir monark görüntüsü çizmemiş, aksine karar ve uygulamalarını sahabesinin görüşlerini de alarak gerçekleştirmiştir. Özellikle Kur'an'ın adalet, meşveret, liyakat ve kul hakkı kavramlarının üzerinde hassasiyetle durulması gerektiğini bizzat sünnetiyle[34] yönetilenlere göstermeye çalışmıştır.

---

30 **Ekinci,** *Adalet ve Mülk*, s. 213.

31 **Ansay, Sabri Şakir:** *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku*, Düzeltilmiş ve Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara 1958, s. 307-308.

32 **Cin/Akgündüz,** C. I, s. 168.

33 "*Onların iş ve yönetimleri aralarında şura iledir"* (Şûrâ, 42/38); *Allah'tan bir rahmet sayesindedir ki sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba saba, katı yürekli olsaydın, senin çevrenden kesinlikle dağılır giderlerdi. O halde bağışla onları, af dile onlar için, iş ve yönetim konusunda da onlarla şûraya git*" (Âli İmran, 3/159); "*Ey inananlar! Adalet ve dürüstlüğün tanıkları olarak Allah için kollayıp gözetenler olun. Bir topluluğa kininiz, sizi adaletsiz davranmaya asla itmesin. Adaletli olun. Bu korunup sakınanlar için daha uygundur"* (Maide, 5/8); "*Şu bir gerçek ki Allah size emanetleri ehil olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adaletle hükmetmenizi emrediyor"* (Nisa, 44/58).

34 *"Ailesi ve idaresi altında bulunanların hak ve hukukunda adaletle davrananlar, Allah nezdinde nurdan koltuklara otururlar"* (Müslim, İmare, 18); *Ebu Zer (r.a) şöyle demiştir: "-Ya Rasulullah, beni yönetici olarak tayin etmez misin, dedim. Elini omuzuma koydu ve bana şöyle dedi: -Ey Ebû Zer, yöneticilik bir emanettir; sen ise zayıfsın. Onu, layık olduğu için alan ve gereği gibi hakkıyla yerine getirenler dışında, o kıyamet günü rezillik ve pişmanlıktır*" (Müslim, İmare, 16).

Hilafet, halk ile halife arasında bir sosyal sözleşme gibidir. Bu sözleşme kurulurken halife, dolayısıyla siyasal otorite, İslami kurallar çerçevesinde hareket etmek, halk ise itaat etmek edimleri altına girmektedir[35]. Kuşkusuz bu sözleşmede halkın itaatinin karşılığında halife veya siyasal otorite adalet, şûrâ, liyakat ve hukuk ve hakkaniyete bağlı bir yönetim sergilemek zorundadır. Kaldı ki İslami kurallara uygunluk ile kastedilen budur.

İslam Hukukunda siyasal otoriteyi imamet sözleşmesi denilen siyasi nitelikli bir akitle karşılayanlar da vardır. İmamet sözleşmesi ile yönetilenlerin itaat altına girmesi için halife olacak kişinin icabı, ümmetin kabulü ve yine ümmetin halifeye biat etmesi şeklinde üç koşulun varlığı gereklidir[36]. Ümmetin hilafete ve dolayısıyla siyasal otoriteye biatinin nasıl sağlanacağı sorunu kanaatimizce tartışılması gereken bir sorundur. Hz. Peygamber ve Raşit Halifeler dönemlerinde İslam toplumu henüz büyük sayılmayacak nüfuslara sahiptir. Bu noktada biat almak büyük bir sorun oluşturmamıştır. Ancak günümüzün kalabalık nüfuslu toplumlarında bu oldukça önemli bir soruna dönüşecektir. Kanaatimizce bu noktada günümüzün demokratik, yargı denetimi altında ve serbest olarak yapılacak seçimleri bir çeşit biat olarak değerlendirilebilir.

Halifenin üzerine düşen görevler klasik fıkıh kitaplarında on madde altında özetlenmiştir[37].

a) *İslam dinini, ilk devirde belirlenen esaslara uygun olarak korumak, dine yönelen kuşkuları ortadan kaldırmak, bunun için gereken hakları korumak ve cezaları uygulamak;*

b) *Çekişmeli taraflar arasında şer'î hükümleri uygulamak, adaletli bir yargı sistemi oluşturmak ve adil yargılanmayı sağlamak;*

c) *Emniyet, huzur ve asayişi sağlamak;*

d) *Ülkenin sınırlarını korumak ve dış tehditlere karşı gereken önlemleri almak;*

e) *İslamiyet'i yaymak ve gerekirse bu uğurda cihad (savaş) yapmak;*

f) *Devletin gelirlerini meşru yollar ve ölçütler içinde kimseye haksızlık etmeden tahsil etmek;*

g) *Devlet hazinesinden (beytülmal) yapılan harcamaları, başta devlet memurlarının maaşları olmak üzere, adalet ölçütleri içinde yapmak;*

---

35 **Ekinci,** *Adalet ve Mülk*, s. 219.

36 **Özçelik, A. Selçuk:** "İslam Hukukuna Göre Hükümdarın Hukuki Durumu", *Ceza Hukuku ve Ceza Usul Hukuku Ordinaryüs Profesörü Dr. Tahir Taner'e Armağan*, İstanbul 1956, s. 147.

37 **Cin/Akgündüz,** C. I, s. 175; **Cin/Akyılmaz,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 80; **Karaman, Hayreddin:** *Mukayeseli İslam Hukuku*, 5. Baskı, İstanbul 1996, s. 97-98; **Karaman,** *Anahatlar*, s. 199.

h) Kamu hizmetlerinin eksiksiz yürütülmesi için kamu görevlilerini atarken liyakat esasına bağlı kalmak;

i) Müslüman halkın idaresini, yapacağı tetkik ve araştırmalarla bizzat kontrol etmek; zevk eğlenceye dalarak idareyi yeteneksiz dalkavuk ellere teslim etmemek.

Bu görevler ortaya çıkarmaktadır ki İslam devletinde yargı ve sınırlı da olsa yasama fonksiyonu bulunan halifenin yürütme alanındaki görevleri ağır basmaktadır[38]. Halife ya da diğer deyişle siyasal otoritenin yürütmeye ilişkin yetkileri ise İslam hukukunun çeşitli ilkeleri ile sınırlandırılmıştır[39]. Bizzat temel kaynak Kur'an tarafından belirlenen yönetim ilkeleri olan şûra ve kamu yararını gözetme prensibi bu sınırlamalara örnek olarak gösterilebilir.

Müslüman, erkek ve bedensel engeli bulunmayan, güç sahibi ve ilim sahibi kimseler arasından[40] Sünni ve Şii mezheplerde ayrı ayrı yöntemlerle olmak üzere[41] göreve getirilen halife, Hz. Peygamber'in temsilcisidir ve onun adına hukuku uygular[42]. Ancak İslam devleti teokratik karakter taşımadığı için halifenin hukuka uymakta tebaadan bir farkı bulunmamaktadır. İslam hukukunun hiçbir kaynağı halifeye insanüstü bir kudret ve imtiyaz bahşetmemiş, onu bir ümmetin ferdi olarak tasvir etmişlerdir[43]. Her insan gibi hata yapıp gerekirse umumi mahkemeler önünde yargılanıp cezalandırılabileceği kabul görmüştür[44]. Bu nedenle Halife, devleti yönetirken İslam hukuku kurallarına uymaya mecburdur. İslam hukukunun kural koymadığı alanlarda ise kamu yararını gözetmek koşuluyla kısmen serbest olduğu söylenebilir[45]. Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'nin 58. maddesinde yer alan, "Raiyye, yani teb'a üzerinde tasarruf maslahata menutdur"[46] hükmüyle bu konu ifade edilmektedir.

Devlet yönetimine ilişkin olarak İslam hukukunun temel kaynaklarında ayrıntılı düzenleme yapılmayan alanlarda halife ya da siyasal otoritenin yetkisi yine şura prensibi ile sınırlanmış durumdadır. Şura prensibi hukuki dayanağını doğrudan Kur'an ve sünnette bulmaktadır. Halife, yürütmenin başı olarak tüm tasarruflarında bir kurula danışma mecburiyeti içindedir. Şekli önemli olmayan

38 **Cin/Akyılmaz,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 81.

39 **Aydın,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 120.

40 **Ansay,** *İslam Hukuku*, s. 309.

41 **Aydın,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 108.

42 **Ekinci,** *Adalet ve Mülk*, s. 214.

43 **Karaman,** *Anahatlar*, s. 198.

44 **Karaman,** *Mukayeseli İslam Hukuku,* s. 97.

45 **Ekinci,** *Adalet ve Mülk*, s. 223.

46 **Berki, Ali Himmet:** *Açıklamalı Mecelle*, 3. Baskı, İstanbul 1982, s. 24.

bu danışma organı mecburiyeti Müslüman Türk devletlerinde dîvân geleneği ile karşılanmıştır[47]. Osmanlı Devleti'nde de padişahın yürütme yetkisini sınırlayan şura meclisi Dîvân-ı Hümâyundur[48]. Dolayısıyla Dîvân-ı Hümâyun hem padişaha ait bir yetkiyi kullanmakta hem de bu yetkiyi danışma mecburiyeti açısından sınırlandıran bir fonksiyonu yerine getirmektedir.

İslam hukukundaki halife ile ilgili düzenlemeler diğer Müslüman hükümdarlar için de uygulanmıştır. Çünkü diğer Müslüman devletlerdeki siyasal otoriteler de bir İslam toplumunu yönetmektedir. Halife gibi kapsayıcı bir güç olmasa da hukuki anlamda ve özellikle icraatlarının doğuracağı sonuçlar bakımından bulundukları mevkiinin önemi onları tıpkı bir halife gibi hem yetki hem de sorumluluklarla donatmaktadır. Hem bir halife kadar güçlü hem de bir halife kadar hak hususunda hassas olmaları gerektiği beklentisi, münferit Müslüman devlet başkanlarının halifeler için geçerli düzenlemelerle bağlı olmaları sonucunu doğurmuştur.

B. Osmanlı Padişahının Yetkileri

Sözlük anlamı "iktidar sahibi kimse, hükümdar" olan padişah, Osmanlı hükümdarlarının unvanları arasında örfî hükümdarlık sıfatını ifade etmektedir[49]. Padişah, Osmanlı devletinin başkanıdır. Bu bakımdan hukuken İslam hukukundaki halife konumundadır ve halife için geçerli olan hükümler padişah için de geçerlidir[50]. Dolayısıyla Osmanlı Padişahları halifelere tanınan hak ve yetkileri de haizdirler[51].

Yavuz Sultan Selim'in Kahire'yi fethinden sonra Abbasi halifesinin halifeliği kendisine devrettiği ve bu vakaya dayanarak özellikle XVI. Yüzyıldan sonra Osmanlı padişahlarının halife unvanını da kullanmış oldukları iddia edilmektedir[52]. Oysa Yavuz Sultan Selim ve halefi Kanuni Sultan Süleyman'ın bu unvanı hiç kullanmamış olmaları söz konusu iddiayı çürütmektedir. Hatta iddia edilen olaydan önceki tarihlerde, Fatih Sultan Mehmet ve II. Bayezid hilafete benzer unvanlar kullanmışlardır[53]. Bu bakımdan Osmanlı padişahlarının kullanmış oldukları halife unvanlarının gazada önderlik eden, bir İslam topluluğunu yöneten şeklinde sınırlı bir anlamı bulunmakta, tüm İslam âleminin önderliği ihtimali zayıf kalmaktadır.

---

47 **Cin/Akgündüz,** C. I, s. 169.

48 **Aydın,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 125.

49 **İnalcık, Halil:** "Padişah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, İstanbul 2007, s. 140.

50 **Ekinci,** *Adalet ve Mülk*, s. 230.

51 **Cin/Akgündüz,** C. I, s. 186.

52 **Güriz, Adnan:** "Türkiye'de Hukuki Pozitivizm", *Anayasa Yargısı Dergisi*, 8, Ankara 1991, s. 147; **Umur, Ziya:** *Türk Hukuk Tarihi Dersleri*, 1, 2. Tıpkı Basım, İstanbul 1993, s. 218-219.

53 **Ortaylı, İlber:** *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 2. Baskı, Ankara 2008, s. 198.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar Padişahların sadece Osmanoğulları hanedanının erkek üyeleri arasından gelebileceği kuralı hâkim olmuştur[54]. Bu durum hakanın ancak ve ancak Açinaoğulları denilen belli bir sülaleden gelebileceği Türk geleneğinin bir devamı niteliğindedir[55]. Padişahın yönetme yetkisine çeşitli nedenlerle son verildiği, tahttan indirildiği dönemler elbette yaşanmıştır. Fakat Padişah tahtan indirilse bile yerine geçecek isim mutlaka bir Osmanoğlu olmuştur[56].

Osmanlı Devleti'nde yönetici erkin belirli bir hanedana mensubiyeti, devlet eşittir hanedan şeklinde bir sonuç doğurmamıştır. Devletin padişah ve ailesinden bağımsız bir varlığı söz konusudur[57]. Bu yargıyı güçlü kılan en önemli etken Osmanlı monarşinin standart bir şeklinin olmaması, padişahın yetkilerinin çeşitli açılardan sınırlandırılmış olmasıdır. İslam devlet şeklinin din esaslarına dayanıyor olmasının ona teokratik bir karakter kazandırmadığından, devletin yöneticisine olağanüstü yetkiler bahşetmediğinden yukarıda söz edilmiştir. Bu duruma benzer şekilde Osmanlı devletinin şeklini de klasik Avrupa Ortaçağ monarşileri gibi klasik bir monarşi olarak adlandırmak yerinde değildir. Osmanlı devlet şekli kendine özgü nitelikler taşımaktadır[58]. Zira Osmanlı padişahları kamu yararı ile sınırlı bir yönetme yetkisine sahiptirler. Padişahla reaya arasındaki ilişki Mecelle-i Ahkam-ı Adliye'nin 58. maddesinde "Raiyye üzerinde tasarruf maslahata menuttur" şeklinde ifade edilmiştir[59]. Hatta bu nedenle bu ilişki yetim ile vasisi arasındaki ilişkiye benzetilmiştir[60], siyasal otoriteyi temsil eden padişah bir çeşit vesayet görevini yerine getirmiştir.

Osmanlı Devleti'ni klasik monarşiden ayıran, padişahın yetkilerini sınırlayan diğer bir husus ise Padişah'ın hiçbir tasarrufu dolayısıyla sorumsuz olmamasıdır. Tüm icraatları şer'i hükümlere uygun olmak zorundadır[61]. Devleti yönetirken hukuktan ayrılamaz. Padişahın görevi şer'i hukuku icradan ibarettir, bunun dışında kendisine bir imtiyaz tanınmamıştır. Osmanlı padişahlarının gerek yasama gerek yürütmeye ilişkin işlerde şeyhülislamdan fetva alması söz konusu yetki sınırlarını şeklen de belirlemektedir.

---

54 **Üçok/Mumcu/Bozkurt,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 221; **Armağan, Abdüllatif:** "Klasik Dönemde Osmanlılarda Devlet Yönetim Anlayışına Dair Bazı Düşünceler", *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi*, C. 5, S. 9, Ankara 2011, s. 146.

55 **Ekinci,** *Adalet ve Mülk*, s. 233-234.

56 **Üçok/Mumcu/Bozkurt,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 221; **Yurtseven,** *Deneme*, s. 94.

57 **Cin/Akgündüz,** C. I, s. 186.

58 **Armağan,** "*Düşünceler*", s. 143.

59 **Berki,** *Mecelle*, s. 24.

60 **Fendoğlu, Hasan Tahsin:** *Hukuk Tarihimizde Temel Haklar*, Konya 1994, s. 85.

61 **İnalcık,** "*Padişah*", s. 140.

Yukarıda açıklanan sınırlandırılmış iktidar durumu, uygulamada padişahın devletin sürekliliğinin ve varlığının kaynağı olarak görülmesine, siyasal ve hukuksal bütün güçleri elinde toplamasına engel olamamıştır[62]. Padişah, devletin bütün yetkili kişi ve kurumları üzerinde hükmetme gücüne sahip, hatta onları ihdas eden, varlıklarına kaynaklık eden, bunları idare eden tek yetkili kişi olma vasfındadır. Osmanlı padişahı, teoride sınırlı olan yetkilerini aşan ve çoğu zaman bütün yürütme gücünü uhdesinde toplamış bir otoritedir. Bu güç bir yandan Türklerin eski tarihsel egemenlik anlayışına bir yandan da yüzyıllardır uygulanagelen geleneksel İslam devleti yönetim anlayışına dayanmaktadır[63]. Kanaatimizce padişahın özellikle yürütmedeki gücünün sınırları padişahların görece kişisel niteliklerine göre değişkenlik göstermektedir. Kimi zaman örneğin II. Mehmed, I. Süleyman, I. Selim ve IV. Murad gibi hükümdarlar etkin ve kapsayıcı bir yönetim sergilerken kimi padişahlar döneminde yetki örneğin Dîvân, veziriazam gibi kurul ve kişilerle paylaşılmıştır.

IV. Dîvân-ı Hümâyun'un Yürütme Yetkisi

A. Genel Olarak

Klasik dönemin teori ve uygulamasında padişah devletin bütün fonksiyonlarını elinde toplamıştır. Yasama, yürütme ve yargı güçlerinin kullanılmasında mutlak egemendir[64]. Başka bir deyişle Osmanlı Devleti'nde bütün monarşilerde olduğu gibi, tefrik-i kuvvâ (kuvvetler ayrılığı) değil, tevhid-i kuvvâ (kuvvetler birliği) ilkesi geçerlidir. Ancak bu durum teorik olup erkin ilk sahibini göstermekte, uygulamada bu kuvvetlerin her biri özel olarak çeşitli müesseseler tarafından vekâleten yürütülmektedir[65]. Padişah bunlar üzerinde denetleyici ve dengeleyici bir misyona sahiptir.

Yürütme yetkisi açısından bakıldığında savaş açmak, barış yapmak gibi büyük işlerden en küçük atamaya kadar her çeşit yönetme işinin yürütücüsü, kuramsal da olsa padişah olduğu gibi bütün askeri ve sivil yönetim örgütünün gerçek başı da kendisidir[66]. Ancak devletin yükselme devrinde padişah, yürütme erkinde etkin bir şekilde rol üstlenmesine rağmen, sonraki dönemlerde yürütme fonksiyonunun uygulamadaki yürütücüsünün veziriazamın başkanlık ettiği

---

62 **Cin/Akyılmaz,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 111.

63 **Üçok/Mumcu/Bozkurt,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 221.

64 **Seyitdanlıoğlu, Mehmet:** "Divân-ı Hümâyundan Meclis-i Mebusan'a Osmanlı İmparatorluğu'nda Yasama", *Osmanlı*, C. 6, Ankara 1999, s. 17.

65 **Ekinci,** *Adalet ve Mülk*, s. 238.

66 **Üçok/Mumcu/Bozkurt,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 27.

Dîvân-ı Hümâyun[67] olduğunu görmekteyiz.[68] Bu bakımdan padişaha kuvvetlerin kullanımında vekâlet eden en önemli oluşum Dîvân-ı Hümâyundur. Yargılamaya, yasamaya ilişkin bir dizi görevi olan Dîvân-ı Hümâyun'un yürütme yetkisinin kullanımında ise özel bir yeri bulunmaktadır. Bu dîvan, günümüzdeki bakanlar kuruluna benzer şekilde siyasi, idari, hukuki, askeri, mali yetkileri olan bir icra kuruludur. Savaş ilanı[69], barış yapma, vergi konulması[70] gibi birçok karar Dîvân-ı Hümâyun'da alınmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde yürütme erki padişah, veziriazam ve Dîvân-ı Hümâyun'dan oluşur. Bu tabloyu ilk bakışta günümüzün modern parlamenter sistemlerinde cumhurbaşkanı, başbakan ve bakanlar kurulu tablosuna benzetmek mümkün görünse de böyle bir benzetme bizi bir takım yanlış sonuçlara götürebilir. Çünkü Osmanlı devleti bir monarşidir, yürütme yetkisinin asıl sahibi padişahtır ve padişah bu yetkisini veziriazam ve Dîvân-ı Hümâyun vasıtasıyla gerçekleştirir. Oysa cumhurbaşkanı, başbakan ve bakanlar kurulunun anayasa ile sınırları belirlenmiş birbirinden ayrı ve birbirinin onayına ihtiyaç göstermeyen görev ve yetkileri bulunmaktadır. Açıklanan nedenlerle tarihi müesseseleri anakronizme düşmeden, ait oldukları dönemin hukuki yapısı içinde değerlendirmek gerekmektedir.

Tarihi kurumları günümüz kurumlarıyla özdeşleştirmek doğru olmamakla birlikte, söz konusu kurumların izahını kolaylaştırmak ve günümüz araştırıcıları için daha anlaşılır kılabilmek için, günümüzde kullanılan kimi kavram ve kurumlardan yararlanılabileceği kanısındayız. Örneğin yürütme kavramına günümüzde organik ve fonksiyonel olmak üzere iki farklı anlam yüklenmektedir. İlki yürütmenin kuruluşunu ifade eder ve yürütme organı olarak adlandırılır; ikincisi yürütmenin yaptığı işleri kasteder ve yürütme fonksiyonu olarak ifade edilir[71]. Yürütmenin Osmanlı devlet ve hukuk sistemindeki karşılığını bu şekilde sınıf-

---

67 Divân-ı Hümâyun'un yürütmeye dair olanlarının yanında bir takım yargısal görevleri de vardır. Divân-ı Hümâyun'un yargı yeri olarak inceleyip karara bağladığı kararların icrasına ilişkin hükümlerin kaydedildiği defterlere Kısas Defterleri denmektedir. Bu defterlerde ceza hukukuna ilişkin hükümlere rastlamaktayız. Bkz. **Turan/Aksın,** "*Tanıtım*", s. 327. Bu kurulun yargısal görevlerini "ilk derece mahkemesi olarak karara bağlanan hukuki ihtilaflar" ile sistematik bir temyiz yolunun mevcut olmadığı Osmanlı yargı sisteminde "bir üst mahkeme gibi hüküm kurulan davalar" oluşturur. **Akman,** *Ceza*, s. 36.

68 **Aydın,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 135-136.

69 "Portekiz gemilerinin Hind diyarından gelen tüccar gemilerine yönelik saldırılarının önlenmesi için Aden taraflarına on parça gemiden müteşekkil bir donanma gönderilmesi"ne ilişkin 14 Rebî'ul-evvel 972/20 Ekim 1564 tarihli Dîvan kararı. *6 Numaralı Mühimme Defteri*, C. I, s. 142.

70 "Beytullah'ın yıkanıp tütsülenmesi için gerekli olan masrafın Cidde mahsulünden karşılanması"na ilişkin 27 Muharrem 972/4 Eylül 1564 tarihli Dîvan kararı. *6 Numaralı Mühimme Defteri*, C. I, s. 51.

71 **Gözler, Kemal:** *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, Genişletilmiş 2. Baskı, Bursa 2011, s. 359.

landırdığımızda; padişah, veziriazam ve Dîvân-ı Hümâyun'u yürütme organı, bu makamların devletin sevk ve idaresine dair işlemlerini de yürütme fonksiyonu olarak adlandırabiliriz. Bu çerçevede hem organik açıdan hem fonksiyonel açıdan Dîvân-ı Hümâyun'un yürütme yetkisinin izahı gerecektir. Organik olarak yürütme yetkisini incelemek için Dîvân-ı Hümâyun'un üyelerini ve bunların yürütmeye dair görev ve yetkilerini, Dîvân toplantılarının usulünü ve denetlenmesini; fonksiyonel açıdan ise Dîvân-ı Hümâyun'da alınan kararların yürürlüğe girme şekillerini incelemek gerekmektedir.

B. Yürütme Organı Olarak Dîvân-ı Hümâyun

1. Dîvân-ı Hümâyun'un Üyeleri

Padişaha ait yetkileri kullanan bir kurul olmasından dolayı padişah Dîvân-ı Hümâyun'un doğal üyesi ve başkanıdır[72]. Padişahlar, Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar Dîvân toplantılarına başkanlık etmişler, bu dönemden sonra toplantılara katılmamayı tercih etmişlerdir. Ancak bu durum padişahın Dîvan'dan elini çektiği şeklinde yorumlanmamalıdır. Aşağıda değinileceği gibi zaten Dîvan kararları padişahın onayı ile yürürlüğe girmekte ve hukuki bir hüviyete kavuşmaktadır. Bunun dışında toplantıların işleyişi üzerinde de her zaman padişahın gözetim ve denetimi devam etmiştir.

Padişah hakkında yukarıda bilgi verildiği için bu başlık altında padişahın Dîvân-ı Hümâyun üzerindeki denetim yetkisi üzerinde durulacaktır. Dîvan kararlarının padişah tarafından denetlenmesi üç şekilde gerçekleşmiştir. Bunlar kafes arkası denetim, arz yoluyla (sözlü) denetim ve telhis[73] yoluyla (yazılı) denetimdir.

Kafes arkası denetim olarak adlandırabileceğimiz bir yöntem ile padişah toplantıya katılmasa da gölgesi her zaman Dîvan'ın üzerinde olmuştur. Dîvan toplantılarının yapıldığı dîvânhanede, veziriazamın oturduğu yerin tam üstünde, harem dairesinden geçilerek girilen "kasr-ı adl" denilen bir yer vardır. Sık parmaklıklarla örüldüğü için kafes de denilen bu bölmeden, padişah istediği zaman dîvân toplantılarını dinlemektedir. Dîvân-ı Hümâyun üyeleri Padişahın toplantıyı dinleyip dinlemediğini bilmedikleri için her zaman padişah tarafından takip edildikleri varsayımı altında dikkatli davranmak ve seslerini duyurmak için açık ve anlaşılır bir ses tonu kullanmak zorunda kalmışlardır. Padişahlar hoşlarına gitmeyen ya da katılmadıkları bir durum söz konusu olduğunda elleriyle

---

[72] Bu nitelendirmeyi padişahın dîvâna başkanlık ettiği dönemler için yapmak doğrudur. Gelişkin dönemde ise padişah bir dîvân üyesi olarak nitelendirilemez. **Mumcu,** *Divân-ı Hümâyun,* s. 39.

[73] Telhis hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., **Akyılmaz, Gül:** "Bir Telhis Örneği", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Süleyman Arslan'a Armağan*, C. 6, S. 1-2, Konya 1998, s. 23-42.

kafese vurarak toplantıyı sonlandırmışlar, açıklama almak üzere başta veziriazam olmak üzere, gerektiğinde ilgili üyeleri arza çağırmışlardır[74]. Kuşkusuz bu uygulama Dîvân üyeleri üzerinde psikolojik olarak etkili bir denetim yoludur.

Dîvân toplantılarının padişah tarafından denetlenmesinin ikinci yolu olan arz, toplantı sonrasında görüşülen konular hakkında padişaha bilgi ve izahat vermek için Dîvan üyelerinin padişahın huzuruna çıkmalarıdır. "Arza çıkmak" olarak adlandırılan bu uygulamada arz belli bir sırayla gerçekleşmektedir. Arza, önce sırasıyla yeniçeri ağası, ardından kazaskerler ve sonra veziriazam ile vezaret rütbesine sahip olan diğer üyeler çıkarlardı. Padişah bilgi ve izahat aldığı konuları uygun görür ya da hoşnutsuzluğunu ifade ederdi. Bu noktada padişah iradesini ne yönde ortaya koyduysa ona göre davranılmıştır[75]. Görülüyor ki padişah Dîvan kararları ile bağlı olmamıştır.

Dîvan'ın üçüncü ve son denetim yolu ise bir çeşit yazılı denetim olan telhis yoludur. Telhis, Osmanlı Devleti'nin resmi yazışma sisteminde, öneli devlet meselelerinin veziriazam tarafından ana hatları ile özetlenerek arz edildiği belgelerdir. Dîvan'da alınan kararların yürürlüğe girebilmesi padişahın onayına bağlıdır. Telhis uygulamasıyla veziriazam, ilgili mesele hakkında Dîvan'da alınan kararı ve kendi görüşünü açıkladığı telhis belgesini padişaha arz ederek aynı konuda padişahın fikrini sormuştur. Belgenin üst kısmına padişah konuya ilişkin görüşünü yazmıştır. Padişahın görüşü olumlu ise söz konusu Dîvan kararı geçerlik kazanmış, olumsuz ise geçersiz olmuştur[76].

Dîvân-ı Hümâyun'un diğer üyeleri ise padişahın kendilerini bu göreve uygun görmeleri ile iş başına gelmiş, halkın temsilcisi olma sıfatı taşımayan, merkez teşkilatı birimlerinin başı sıfatı ile görev yapan yüksek rütbeli memurlardır[77]. Söz konusu üyeler padişahın devleti sevk ve idare görevini yerine getirmek için kullandığı vekillerdir. Bu üst düzey yöneticilik, kendilerine padişahtan bağımsız bir misyon yükleyemez. Bu görevliler padişahın emir ve talimatları ışığında ve onun gözetim ve denetimi altında görevlerini yerine getirirler. Zira padişaha ait bir yetkiyi kullanmaktadırlar. Bu üyeler veziriazam, kazaskerler, kubbealtı vezirleri, nişancı, defterdar, Rumeli beylerbeyi, vezir rütbesine ulaştıklarında kaptan-ı derya ile yeniçeri ağası olarak sıralanabilir[78].

---

74 **Ekinci,** *Adalet ve Mülk*, s. 255; **Yurtseven,** *Deneme*, s. 106-107.

75 **Yurtseven,** *Deneme*, s. 107.

76 **Akyılmaz,** "*Telhis*", s. 99; **Yurtseven,** *Deneme*, s. 107-108.

77 **Cin/Akyılmaz,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 120.

78 **Üçok/Mumcu/Bozkurt,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 255; **Cin/Akgündüz,** C. I, s. 198, 199.

a. Veziriazam

Dîvân-ı Hümâyunun ikinci önemli üyesi, padişahtan sonra devlet yönetiminde en yetkili kişi olan veziriazamdır[79]. Vezirlik kurumunun ilk olarak Orhan Bey zamanında ortaya çıkmış olduğu, 1348 tarihli Orhan Bey'e ait bir temliknameden anlaşılmaktadır[80]. I. Murat zamanında ise vezir sayıları artmış ve bunlardan Çandarlı Kara Halil Hayrettin Paşa ön plana çıkartılarak veziriazam olarak adlandırılmıştır[81]. Fatih dönemine kadar genellikle Türk soyundan gelenler arasından seçilen veziriazamlar, Fatih'in merkezi otoriteyi güçlendirmek adına kurduğu kul sisteminden sonra devşirme kökenli kullar arasından seçilmeye başlanmıştır[82].

Fatih'in Teşkilat Kanunnâmesi'nde, veziriazam için şu ifadeler yer almaktadır: *"Bilgil ki, evvela vüzera ve ulemanın başı veziriazamdır. Cümlenin ulusudur. Cümle ümurun vekil-i mutlakıdır. Ve malımın vekili defterdarımdır. Veziriazam cümleye nazırdır ve oturmada ve durmada ve mertebede veziriazam cümleden mukaddemdir"*[83]. Bu şekilde vasıflandırılan veziriazamlar, Fatih Sultan Mehmet devrinde "vekil-i mutlak" sıfatına kavuşmuşlardır.

Tevkii Abdurrahman Paşa Kanunnâmesi'ne göre de veziriazam bizzat padişahın vekili olarak din ve devlet işleri, saltanat nizamının sağlanması, cezaların infazı, ülkenin idaresi, bütün seyfiye ve ilmiye görevlerinin verilmesi yetkilerini haizdir[84]. Bu yetkiler kanunnâmelerde yer almanın yanında, veziriazamların göreve atanması sırasında padişahın mühr-ü hümayununu alması ile de teyit edilmiş olurdu[85]. Bu denli geniş yetkilerle donatılmış veziriazamın, padişahın mutlak vekili olmasının simgesi üzerlerinde taşıdıkları mühr-ü hümayun olmuştur[86].

Padişahların düzenli olarak başkanlık ettikleri Fatih'ten önceki dönemlerde eğer padişah katılamadıysa; Fatih devrinden itibaren ise hemen hemen düzenli olarak

---

79 **Aydın,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 138.

80 **İnalcık, Halil:** "Vezir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul 2013, s. 90.

81 "1. Murad zamanında vezir sayısı birden fazla olunca ilmiyeden gelen ve daha önce kazasker ve ardından vezir olan Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa öne çıkarak bir nevi başvezirlik yapmış, onun 1387'de vefatı üzerine oğlu Çandarlı Ali Paşa 1406'da ölümüne kadar babasının görevini devam ettirmiştir. Bu sırada dîvândaki vezir sayısı üçe çıkmış, Yıldırım Bayezid ve Çelebi Mehmed döneminde de aynı şekilde sürmüştür. II. Mehmed zamanında veziriazamlık makamının statüsü ve yetkileri belirginleşmeye başlamıştır." Bkz. **İpşirli, Mehmet:** "Sadrazam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul 2008, s. 415.

82 **Ekinci,** *Adalet ve Mülk*, s. 258; **İpşirli,** "*Sadrazam*", s. 415.

83 **Akgündüz, Ahmet:** *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C. 1, 2. Baskı, İstanbul 2006, s. 318.

84 **İpşirli,** "*Sadrazam*", s. 146.

85 **Ortaylı,** *İdare ve Teşkilat Tarihi*, s. 220.

86 **Üçok/Mumcu/Bozkurt,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 232.

Dîvân-ı Hümâyun'a, veziriazam başkanlık etmiştir[87]. Veziriazamın Dîvân-ı Hümâyun dışında başkanlık ettiği, ikindi, cuma ve çarşamba dîvânları da mevcuttur[88]. Ancak konumuz açısından özellik taşıyan İkindi Dîvânı'dır. Bu divanda Dîvân-ı Hümâyunda görüşülmesine gerek olmayan, ikinci derece öneme sahip işler görülmektedir[89]. Hangi işlerin bu özellikte sayılıp ikindi dîvânında görüleceği hususu anlaşılan veziriazamın takdirinde olmaktadır[90]. İkindi dîvânını toplama yetkisi münhasıran veziriazama aittir; oysa kendisinin yokluğunda Dîvân-ı Hümâyun'u, Çarşamba ve Cuma dîvanlarını vekili sadaret kaymakamı da başkan sıfatıyla toplayabilir[91]. İkindi Dîvânı, fonksiyonel olarak Dîvân-ı Hümâyun'un bir kopyasıdır. Zaten XVII. Yüzyılın başlarından itibaren Dîvân-ı Hümâyun'un işlevi bu divanın lehine azalmıştır[92]. Bu süreçten itibaren veziriazamın devlet yönetimindeki etkinliği görece artmıştır.

b. Kazasker

İslam devletinin kurucusu olan Hz. Peygamber katıldığı seferlerde bizzat askerler arasındaki ihtilaflara bakar, katılmadığı seferlerde ise tayin ettiği ordu komutanları bu işi yürütürlerdi[93]. Ordulara ordu komutanının yanında kadı tahsis etme ise Hz. Ömer döneminde ortaya çıkmıştır[94]. Bu uygulamanın sistematik hale gelmesine ve ordu mensuplarının yargı işleriyle ilgilenen kadileşker denilen yüksek yargıçlara Eyyûbiler'de rastlanmıştır. Ancak Osmanlı uygulamasındaki kazaskerlik kurumuna benzeyen asıl yapı, Anadolu Selçuklu Devleti'ndeki kadilkudatlık makamıdır. Kendisi de bir kadı olan kadilkudat, yargı örgütünün başı olarak tanımlanabilir[95].

Yukarıda tarihi gelişiminden kısaca bahsettiğimiz ancak Osmanlı Devleti'nde çok daha değişik bir görev tanımı olan kazaskerlik[96] makamı ilk olarak 1. Murat döneminde oluşturulmuş ve on beşinci asrın sonlarında Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleri olarak ikiye ayrılmıştır[97].

---

87 **Cin/Akyılmaz,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 133.

88 **Yurtseven,** *Deneme*, s. 114.

89 **İnalcık,** "*Vezir*", s. 92.

90 İkindi dîvânında padişahın kafes denetimi olmadığı için, veziriazam daha hürdür; üyeleri etkileme şansı da daha fazladır. Bkz. **Akyılmaz, Gül:** *Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Teşkilatı*, Konya 2000, s. 52.

91 **Uzunçarşılı,** *Bahriye*, s. 137.

92 **Yurtseven,** *Deneme*, s. 114.

93 **Atar, Fahrettin:** *İslam Adliye Teşkilatı*, Ankara 1979, s. 179.

94 **Şentop, Mustafa:** *Osmanlı Yargı Sistemi ve Kazaskerlik*, İstanbul 2005, s. 13.

95 **Üçok/Mumcu/Bozkurt,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 239.

96 Kazaskerlik hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **İpşirli, Mehmet:** "Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik", *Belleten*, C. VXI, S. 232, Ankara 1997, s. 597-699.

97 **Aydın,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 138.

Kazaskerler kadıların ve hatta müderrislerin atamalarını yapan baş kadı görünümündedirler. Ancak kazaskerlerin bu idari görev ve yetkileri XVI. yüzyıldan itibaren şeyhülislamlığa devredilmiş ve hatta zamanla kazasker atamaları dahi şeyhülislam tarafından yapılır olmuştur[98].

Kazaskerler idari işlerinin yanı sıra, salı ve çarşamba günleri dışında kendi konaklarında topladıkları dîvanlarında askeri denilen kamu görevlilerinin davalarına bakarak adli işlerle de uğraşırlardı[99]. Askeri deyimi yalnızca ordu mensuplarını değil ücretlerini devlet hazinesinden alan tüm kamu görevlilerini kapsamaktadır[100]. Kazasker dîvanlarında Müslüman gayrimüslim tüm Osmanlı tebaasının davalarının görüldüğü Rumeli Kazaskerliği mahkeme defterlerinden açıkça anlaşılmaktadır[101]. Hatta bazı işlerin münhasıran bu dîvanlarda görüleceğine ilişkin fermanların varlığı da bilinmektedir[102].

Şeyhülislam Dîvân-ı Hümâyun üyesi olmadığı için Dîvân'da ulemayı kazasker temsil eder[103]. Asli görevi askerî sınıfın şer'î ve hukuki işlerini halletmek olan kazasker ayrıca onların terekelerini de taksim eder[104].

Kadıların bir tür staj olan *mülâzemet* işlerinin ve ardından atama işlerinin düzenlenmesi konusu da padişahın tek başına yapamayacağı yoğunlukta işlerden sayıldığından, bu işler için de aracı kurumlar kullanılmıştır[105]. Erken dönemlerde kazaskerler, daha sonraki dönemlerde şeyhülislamlık bu yetkinin kullanılmasına aracı olmuşlar ancak kadılar padişahın bilgi ve tercihi doğrultusunda atanmışlardır.[106] XVI. Yüzyıla kadar bütün hâkimleri atanmak üzere seçip veziriazama bildirmek kazaskerin yetkisindeyken, XVI. Yüzyılın sonlarına doğru bu yetkileri yalnızca kaza kadılarını belirlemekle sınırlandırılmış, daha büyük kadılıklara kişi önermek

---

98 **Uzunçarşılı,** *Bahriye*, s. 229.

99 **Saydam, Abdullah:** *Osmanlı Medeniyeti ve Tarihi*, 2. Baskı, Trabzon 1999, s. 229.

100 **Sahillioğlu, Halil:** "Askerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul 1991, s. 488-489.

101 **Aydın,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 88.

102 **Şentop,** *Kazaskerlik*, s. 140-142.

103 **Cin/Akyılmaz,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 166.

104 **Ekinci,** *Adalet ve Mülk*, s. 262.

105 **Karaman,** *Anahatlar*, s. 321.

106 **Cin/Akyılmaz,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 169: **Aydın,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 136; **Beyazıt, Yasemin:** "Osmanlı İlmiyye Bürokrasisinde Merkez-Çevre İletişimine Dair Sorunlar (XVI. Yüzyıl)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 29, S. 47, Ankara 2010, s. 160; İlmiye mensuplarının tayin, azl ve nakil işlemleri Anadolu veya Rumeli Kazaskerliği Dairesinde ruzname olarak adlandırılan bir deftere kaydedilir ve kadıların özlük vb. mesleki işleri bu dairelerde yürütülürdü. **Ortaylı, İlber:** "Osmanlı Kadısı Tarihi Temeli ve Yargı Görevi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* C. 30, S. 1, Ankara 1971, s. 121; Ayrıca Kazaskerin kadı tayinleriyle ilgilenen memuruna "ruznameci" denirdi. Bkz. **Öztuna, Yılmaz:** *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 8, İstanbul 1994, s. 71.

şeyhülislamlığın uhdesine geçmiştir[107]. Bu atama önerileri her halükârda padişaha arz edilir ve atama işlemi padişahın onayı ile gerçekleşirdi[108].

c. Diğer Üyeler

Bu başlık altında Dîvân-ı Hümâyun'un diğer üyeleri olan Rumeli beylerbeyi, Kubbealtı vezirleri, nişancı, defterdar, kaptan paşa ve yeniçeri ağasının merkez örgütündeki ve doğal olarak Dîvân-ı Hümâyun'daki görevlerinden söz edilecektir.

Öncelikle kubbealtı vezirleri hakkında bilgi vermek sistematik açıdan yerinde olacaktır. Zira kubbealtı vezirleri veziriazamdan sonra gelen en önemli Dîvân-ı Hümâyun üyeleridir. Dîvân toplantıları XVI. yüzyıldan sonra Kubbealtı denilen yerde yapıldığı için bu şekilde adlandırılmaktadırlar. Modern parlamenter sistemlerde devlet bakanlarına benzeyen kubbealtı vezirlerinin sayıları zamana bağlı olarak değişiklik göstermiştir[109]. Veziriazamlar genellikle rütbe ve nitelik bakımından yüksek olan Kubbealtı vezirleri arasından atanmıştır. Bu bakımdan Kubbealtı vezirliği önemli bir makamdır.

Kubbealtı vezirlerinin diğer üyeler gibi kanunnâmelerle belirlenmiş görev tanımlamaları veya kendilerine bağlanan idari birimleri bulunmamaktadır. Bu yüksek rütbeli memurların görevi, devlet yönetimine bilgi ve tecrübeleri ile katkı sağlamak ve veziriazama çeşitli konularda danışmanlık yapmaktır. Kubbealtı vezirliği makamına genellikle taşra yönetiminde uzun yıllar tecrübe kazandıktan sonra Rumeli beylerbeyliği yapmış kimseler atanırdı. İleride veziriazam atanma ihtimalleri de bulunduğu için bu vezirler özellikle taşrada edindikleri tecrübeyi merkezi yönetime de taşımaları beklenen yüksek rütbeli kamu görevlileridir. İyi yetişmiş olmaları, gerektiğinde her türlü önemli devlet görevine atanma potansiyeline sahip olmalarını sağlamıştır[110]. Burada dikkat çekici nokta, özellikle klasik dönemde Osmanlı Devleti'nin en üst rütbeye atayacağı görevlileri, taşradan merkeze güçlü bir hiyerarşi ve disiplin içerisinde, donanım ve tecrübe kazandırarak yetiştirmiş olmasıdır. Bu konu, devletin hiyerarşik yapısı ve merkez-taşra ilişkileri konusunda çok büyük bir önem arz eder. Çünkü Osmanlı Devleti merkezi yöne-

---

[107] 15. ve 16. yüzyıllarda yevmiyesi 150 akçeden aşağı olan kadıların atamalarını, 18. yüzyılda ise yevmiyesi 499 akçeden aşağı olan kadıların atamalarını kazasker önerirdi. Daha yukarısını yani mevleviyet denilen kadılıkları ise şeyhülislam önerirdi. **Gündoğdu, İsmail:** "Osmanlı Tarihi Kaynaklarından Kazaskerlik Ruznamçe Defterleri ve Önemi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi,* C. 6, S. 2, Sakarya 2009, s. 707-708; **Fendoğlu,** *İnceleme,* s. 141.

[108] **Uzunçarşılı, İsmail Hakkı:** *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*, 4. Baskı, Ankara 2014, s. 95; Kazaskerin kadı tayinleriyle ilgilenen memuruna "ruznameci" denirdi. **Öztuna,** C. *8*, s. 71.

[109] **Ekinci,** *Adalet ve Mülk*, s. 261. Klasik dönemde Dîvân-ı Hümâyun'a katılan vezirlerin sayısı, dünyanın dört köşesini veya Hulefâ-yi Râşidîn'i çağrıştıran dört sayısı ile sınırlanmıştır. **İnalcık,** "*Vezir*", s. 92.

[110] **Cin/Akyılmaz,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 147.

timin hep güçlü olmasının istendiği bir klasik monarşidir. Bunun sağlanması için taşranın denetim ve kontrolünü sürekli kılmak, taşra üzerinde merkezi otoritenin güç ve otoritesini daimî olarak hissettirmek gerekir. Bu otoritenin zayıflaması merkez-taşra ilişkilerinin zedelenmesine yol açmıştır. Vezirlerin taşrada deneyim kazanarak devletin en tepesine kadar yükselmeleri bu söz konusu denetim ve kontrolün de sağlıklı ve sürdürülebilir olmasını sağlamıştır. Özellikle yürütme kapsamında değerlendirebileceğimiz Osmanlı devlet kurumlarının yöneten-yönetilen ilişkileri bağlamında işlevselliği yüksek düzey yöneticilerin yönetilenleri ne ölçüde tanıdıkları ile doğru orantılıdır.

İkinci önemli Dîvân-ı Hümâyun üyesi nişancıdır. Selçuklularda, Anadolu Beyliklerinde olduğu gibi Osmanlılarda da ilk zamanlardan beri mevcut olmuş nişancıların görevleri devlet kanunlarını iyi bilmek, gerektiğinde bu hususlarda Dîvan'da fikir beyan etmek, ahitname, berat, menşur, name ve fermanların başına padişahın tuğrasını yani imzasını çekmektir[111].

Dîvân-ı Hümâyun kaleminden yetişen ve reisülküttaplıktan terfi eden bu üst düzey memurların diğer görevleri ise arazi tahrirlerinin ve bunlara ait defterlerin düzenlenmesi, bu işlere ait kanun ve düzenlemelerin uygulanması ve padişahın fermanıyla tahrir defterlerinde değişiklik yapılması olarak sayılabilir[112]. Yeni ele geçen arazilerin tahririni ve dağıtımını yapma, tımar ve zeametlerin kanunlara uygun düzenlenmesini icra etme gibi önemli görevleri de mevcuttur[113].

Dîvân-ı Hümâyun'un ekonomiden sorumlu üyesi, devletin mali işlerinden birinci derecede sorumlu olan kişi ise defterdardır. Fatih'in Teşkilat Kanunnâmesi'nde veziriazam padişahın malının nazırı olarak nitelendirilirken, defterdar padişahın malının vekili olarak zikredilmektedir[114]. Bu ifadeden mali konularda asıl yetkinin defterdarda olduğu, veziriazamın da onun üstünde denetim yetkisine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Mali kayıtların tutulması, mali işlerin düzenlenmesi, bu konularda tuğralı hüküm verme yetkisi ve ayrıca arz günlerinde veziriazamla birlikte arza çıkma yetkisi bulunan defterdarın, merkezde kendisine bağlı birçok kalemden oluşan bürokratik bir örgüt mevcuttur[115].

---

[111] **Afyoncu, Erhan:** "Nişancı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul 2007, s. 157.

[112] **Sertoğlu, Midhat:** Osmanlı Tarih Lugatı, Düzeltilmiş 2. Baskı, İstanbul 1986, s. 337.

[113] **Uzunçarşılı,** *Bahriye,* s. 233.

[114] **Akgündüz,** *Tahliller*, s. 318.

[115] **Kütükoğlu, Mübahat S.:** "Defterdar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul 1994, s. 96.

Dîvân-ı Hümâyunda bir de taşra teşkilatıyla bağlantı noktası denilebilecek bir üye yer almaktadır. Bu üye taşradaki tüm beylerbeyi makamlarının bağlı olduğu Rumeli Beylerbeyi'dir. Osmanlı Devleti'nde eyaletleri yöneten kişilere beylerbeyi denir. Eyaletlerin askeri ve idari amiri olan beylerbeyi tayin olundukları eyalette çok geniş yetkilere sahiplerdir. Beylerbeyinin başlıca görevleri reayanın korunması, zulmün ortadan kaldırılması, eyaletin idaresi, seferlere katılma, eyalete ait atamaların yapılması ve Paşa Dîvânı'nın toplanmasıdır[116]. Paşa Dîvânı, eyaletlerde Dîvân-ı Hümâyun'a benzer nitelikte işlev yerine getiren bir divandır.

Görüldüğü gibi taşrada çok önemli görevler icra eden beylerbeyinin, merkezdeki amiri ise Rumeli beylerbeyi olmaktadır. Dîvân-ı Hümâyunun asli üyesi olmasına rağmen merkezde bulunduğu zamanların kısıtlı olması nedeniyle dîvandaki etkisi az olan[117] bu üyeler genellikle terfi ettiklerinde kubbealtı veziri ve ardından sadrazam olmaktadır[118]. Dikkat çekici nokta; yüksek bürokrasinin devlet hiyerarşisi içerisinde taşradan merkeze doğru sürdürülebilir bir yükselme imkânı sağlaması, örneğin seyfiyeden gelen ve taşra yöneticisi olan bir sancak beyinin liyakat ve deneyimiyle bir gün veziriazam dahi olabilmesidir.

Dîvân-ı Hümâyun'un son iki üyesi ise kaptan paşa ve yeniçeri ağasıdır. Kaptan-ı Derya Dîvân-ı Hümâyun'un asli üyesi değildir. Ancak vezir rütbesine sahipse Dîvan toplantılarına katılabilmiştir[119]. Genellikle uzun süre donanmayla birlikte seferde olduğu için toplantıların büyük çoğunluğuna katılamamıştır[120]. Başkentte bulunduğu zamanlar ve çoğu zaman donanmayı ilgilendiren konulara ilişkin ihtiyaç duyulduğunda Dîvan toplantılarına katıldığı bilinmektedir.

Kaptan-ı Derya'nın denizcilik işleriyle ilgili davaları dinlemek gibi yargısal işlerinin[121] yanında donanmaya ait her türlü atamayı yapma, denizcilikle ilgili önem taşıyan konuları sadrazama iletme, donanmaya ilişkin işlerde hüküm yazma, tuğra çekme, derya kalemine ait olan tımar ve zeametlerin düzenlenmesi ve yönetimi gibi yürütmeye dair birçok önemli görev ve yetkisi bulunmaktadır[122].

---

116 **Cin/Akgündüz,** C. I, s. 134.

117 **Mumcu,** *Divân-ı Hümâyun,* s. 33.

118 **İpşirli, Mehmet:** "Beylerbeyi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1992, s. 70.

119 **Ekinci,** *Adalet ve Mülk*, s. 265.

120 **Cin/Akyılmaz,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 151.

121 **Bostan, İdris:** "Kapudan Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, s. 355.

122 **Uzunçarşılı,** *Bahriye*, s. 415.

Yeniçeri ağası, Dîvân-ı Hümâyun toplantılarının düzenli şekilde yürümesinde çok önemli katkıları olsa da ancak vezir rütbesine sahip ise Dîvan toplantılarına katılabilmiştir[123]. Ancak padişahın özel askerleri olan yeniçerilerin başı olması dolayısıyla vezir rütbesi olmasa bile arz günlerinde padişahın huzuruna ilk o çıkmış, vezir rütbesi var ise aynı gün ikinci kez arza çıkabilmiştir. Dîvân-ı Hümâyun toplantılarında ise ocak işleri ve İstanbul asayişi ile ilgili konularda görüşlerini açıklamıştır[124].

Yeniçeri ağasının ocak ile ilgili idari işleri yürütmek ve atamaları yapmak, ocakla ilgili önemli işleri sadrazama arz etmek, İstanbul'un asayiş ve güvenliğini sağlamak, düzeni bozanları yakalayıp ilgili makamlara teslim etmek, dîvan toplayıp burada ocak işlerini, maaş ve terfileri, ocak güvenliği gibi konuları görüşüp karara bağlamak ve ayrıca yeniçeriler arasındaki davaları dinlemek gibi görevleri bulunmaktadır[125].

2. Dîvân-ı Hümâyun'un Kalemleri

Dîvân-ı Hümâyun'un kalemleri denildiğinde başında şef olarak reisülküttabın[126] bulunduğu, Dîvan toplantıları sırasında görüşülen işlerin sıraya konulması, karara bağlanan işlerin kayda geçirilmesi, ilgililere bildirilmesi gibi iç işleyişe dair işleri yürüten bir bürokratik örgüt anlaşılmaktadır. Dîvân-ı Hümâyun üyelerinden nişancıya bağlı olan bu örgüt Beylikçi Kalemi, Tahvil Kalemi, Rüus Kalemi, Mektubi-î Sadr-ı Âli Kalemi ve Amedî kalemi olmak üzere beş kalemden oluşur[127].

Bu kalemlerin görevlerinin incelenmesi bize Dîvân-ı Hümâyun hakkında detaylı bilgiler vermektedir.

Beylikçi Kalemi, mali konular dışında kalan ferman, emir kanun vb. bütün resmi evrakların hazırlanması, mühime defterlerine kaydedilmesi ve gerekli yere gönderilmesi gibi işlerden sorumludur. Ayrıca yabancı devletlerle yapılan tüm anlaşma, protokol, yabancılara tanınan kapitülasyonlar bu kalemde hazırlanıp, suretlerinin muhafazası sağlanmıştır[128].

---

123 **Ekinci,** *Adalet ve Mülk*, s. 264.

124 **Cin/Akyılmaz,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 151.

125 **Halaçoğlu, Yusuf:** *14. ve 17. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1991, s. 42, 43; **Üçok/Mumcu/Bozkurt,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 207.

126 **Ortaylı,** *İdare ve Teşkilat Tarihi*, s. 215; Reisülküttab yalnızca kalem memurlarının şefi statüsündedir, bunun dışında tek başına bir karar mekanizmasının içinde bulunamaz, nişancının buyruğundadır. **Mumcu,** *Divân-ı Hümâyun,* s. 60.

127 **Cin/Akgündüz,** C. I, s. 200-201.

128 **Akyılmaz,** *Diplomasi*, s. 94-99; **Uzunçarşılı,** *Bahriye*, s. 40-43.

Tahvil Kalemi yüksek rütbeli memurların kayıt ve sicillerinin tutulduğu ve özlük işlerinin görüldüğü bir birim iken, Rüus Kalemi'nde yüksek rütbeliler dışında kalanların aynı işleri görülürdü[129].

Mektubi-î sadr-ı âli kaleminde sadrazam tarafından devlet düzeni, içişleri, özel ve önemli meselelerde yerel yöneticilere yazılan emirler ile sadrazam tarafından yabancı devletlere gönderilen mektuplar hazırlanmıştır.[130]

Amedî kalemi ise bir anlamda bürokratik örgütün şefi reisülküttabın özel kalemidir. Sadrazamlıktan padişaha gönderilen telhis ve takrirlerin müsveddelerini ve son kopyalarını hazırlamak, kayıtlarını tutmak ve sadrazamlığa gönderilen irade-i seniyelerin kaydını yapmak bu kalemin sorumluluğundadır. Ayrıca yabancı devletlere gönderilen mektuplar, elçi, konsolos, tercüman ve yabancı tüccarlarla ilgili her türlü evrak bu birimde hazırlanmıştır. Reisülküttabın yabancı ülke elçileriyle yaptığı yazışmalar burada kayda geçirilir ve ardından yurtdışındaki Osmanlı elçileriyle bu birim tarafından irtibat sağlanırdı[131].

3. Dîvân-ı Hümâyun'un Toplantı Yeri, Zamanı ve Usulü

Dîvân-ı Hümâyun padişah dîvanı olduğu için onun bulunduğu yerde toplanmıştır. Kuruluş yıllarında Bursa'da, merkezin Edirne'ye kaydırılmasından sonra Edirne Sarayı'nda, İstanbul'un fethinden sonra da İstanbul, Dîvan toplantılarına ev sahipliği etmiştir[132]. Ayrıca sefer zamanı padişah ordu ile seferde ise yol güzergâhında bulunan merkezlerde dîvan toplantıları yapılmıştır[133].

Dîvân-ı Hümâyun belirli aralıklarla düzenli bir şekilde toplanan ve bu bakımdan süreklilik gösteren bir kurumdur. Toplantı zamanları ise dönemsel olarak farklılıklar göstermiştir. Orhan Bey zamanından Fatih zamanına kadar her gün sabah namazından öğlene kadar dîvan toplantısı yapılmıştır. II. Bayezid zamanında Dîvan toplantıları cumartesi, pazar, pazartesi ve salı olmak üzere haftada dört güne indirilmiştir[134]. XVII. Yüzyıldan itibaren ikiye inen toplantı günleri[135], XVIII Yüzyılda ise sadece yabancı elçilerin kabulü gibi durumlarda veya üç ayda bir kapıkuluna maaş dağıtılması vesilesiyle toplanmaya başlamış-

[129] **Halaçoğlu,** *Sosyal Yapı*, s. 20-21.

[130] **Uzunçarşılı,** *Bahriye,* s. 260-261.

[131] **Akyılmaz,** *Diplomasi*, s. 107-108.

[132] **Aydın,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 142.

[133] **Üçok/Mumcu/Bozkurt,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 258.

[134] **Uzunçarşılı,** *Bahriye*, s. 2; **Ahıshalı, Recep:** "Divân-ı Hümâyun Teşkilatı", *Osmanlı*, C. 6, Ankara 1999, s. 25.

[135] Toplantı günlerinin ikiye düşürülmesinin sebebi, dîvân toplantılarının arz günleriyle sınırlandırılmış olmasıdır. **İnalcık,** "*Vezir*", s. 92.

tır[136]. Görüldüğü gibi devletin yıkılışına doğru Dîvân-ı Hümâyun'un toplantıları süreklilikten uzak bir hal almış ve adeta bir merasim aracına dönüşmüştür[137].

Dîvân-ı Hümâyun, zaman zaman rutin günler dışında da toplanmıştır. Bu durumun iki nedenle gerçekleştiği ileri sürülmektedir. Birncisi, arefe ve bayram günlerinde, cülus merasimlerinde, sünnet törenlerinde ve sultanların düğünlerinde Dîvân-ı Hümâyun'un devlet meselelerini görüşme amacı dışında sadece merasim amacıyla toplanmasıdır[138]. Çok nadir olarak gerçekleşen ikinci özel durum ise padişahın emriyle Dîvân-ı Hümâyun'un olağanüstü toplanması ve bu toplanmayı gerektiren özel devlet meselelerinin görüşülmesidir[139]. Yolsuzluk şüphesi, asker ayaklanması veya halkın yoğun şikâyetleri gibi meseleler üzerine toplanan bu dîvana, ayak dîvanı adı verilmekte ve örneklerine daha ziyade savaş meydanlarında rastlanmaktadır[140].

Dîvân-ı Hümâyun toplantılarının usulüne geçmeden önce, söz konusu toplantıların başlaması ve bitişinin bir dizi ritüele de sahne olduğunu belirtmek gerekmektedir. Örneğin dîvân toplantıları Fetih suresi okunarak ile başlar ve kapıkulunun itaatini gösteren ufak bir gösteriden sonra bahçede oturan yeniçerilere çorba dağıtılırdı. Reisülküttap efendi defterdarın oturduğu taraftaki kapıdan dîvanhaneye girerek veziriazamın eteğini öper, sol yanına telhis kesesini koyar, ardından divitdar efendi sadrazamın önüne dîvan esnasında fakirlere ve huzurda Müslüman olacaklara dağıtılmak üzere bir altın kesesi bırakır ve bundan sonra toplantı açılırdı[141]. Toplantının bittiği ise çavuşbaşının asasını yere vurarak toplantının sona erdiğini bildirmesi ile anlaşılırdı[142]. Böyle bir dizi ritüelin gerçekleştirilmesi kanımızca devletin gücünü, büyüklüğünü ve ihtişamını göstermek amacıyla olmalıdır.

Toplantı usulüne gelince, öncelikle Dîvân-ı Hümâyun toplantısının gündemi reisülküttap tarafından hazırlanır ve nişancı tarafından onaylanarak kesinlik kazanırdı[143]. Toplantının açılmasından hemen önce çavuşbaşı[144] tarafından Ha-

---

136 **Aydın,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 142.

137 Bu dönemlerde zaten devlet işlerinde ikindi dîvânı ve Bab-ı Ali'nin etkin ve ön planda olduğu görülmektedir. **Halaçoğlu,** *Sosyal Yapı*, s. 27; **Doğan, Muzaffer:** "Divân-ı Hümâyun'dan Babıâli'ye Geçiş", *Osmanlı,* C. 6, Ankara 1999, s. 199-200.

138 **Mumcu,** *Divân-ı Hümâyun,* s. 134; **Ahıshalı,** "*Teşkilat*", s. 25.

139 **Cin/Akyılmaz,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 131.

140 Bu toplantılara Padişah dışında herkes ayakta durduğu için ayak dîvânı adı verilmiştir. **Ekinci,** *Adalet ve Mülk*, s. 257.

141 **Cin/Akyılmaz,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 135.

142 **Halaçoğlu,** *Sosyal Yapı*, s. 10.

143 **Üçok/Mumcu/Bozkurt,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 258.

zine ve Defterhane kapısındaki mühürler açılırdı[145]. Toplantının başlamasıyla birlikte, ilk önce iç ve dış en önemli devlet işleri görüşülüp karar bağlanır, en sonunda Dîvan'a ulaşan yakınmalar dinlenirdi[146]. İşlerin görüşülmesi sona erdikten sonra dîvanın yardımcı personelinin katkılarıyla bu işlerle ilgili yazışmaların yapılması, fermanların hazırlanması, tuğraların çekilmesi işleri gerçekleştirilirdi[147]. Toplantı sonunda kullanılan hazine ve tapu tahrir defterleri defterhaneye geri götürülür ve burası mühürlenip kapatılırdı[148].

C. Dîvân-ı Hümâyun'un Yürütme Fonksiyonu

1. Dîvân-ı Hümâyun'un Gördüğü İşler

Dîvân-ı Hümâyun, Osmanlı Devleti'nin en üst siyasi, idari, hukuki ve yargısal kurul-organıdır. Dîvan toplantılarında, devlete ait siyasi, idari, mali ve hatta askeri işlerin tamamı, deyim yerindeyse saltanatı ilgilendiren, iç ve dış tüm işler tartışılarak bir karar bağlanırdı[149].

Dîvan toplantılarında müzakere edilen işlerin münferit olarak neler olduğunun belirlenmesi için ise kuşkusuz dîvanı oluşturan üyelerin görevlerine bakmamız gerekmektedir. Dîvân-ı Hümâyun'un üyelerinin her biri merkez teşkilatına bağlı bir örgütün başıdır. Örneğin, kazasker yargı örgütünün, defterdar mali örgütün, beylerbeyi taşra örgütünün, yeniçeri askeri örgütün, kaptan-ı derya donanmanın en yetkili kişileridir ve kendilerine bağlı teşkilattan tam sorumlulardır. Bu bağlamda dîvân toplantılarında da her bir örgütün görev ve yetki alanına giren önemli işler görüşülüp karara bağlandığı sonucu çıkmaktadır.

Toplu bir bakış olarak, en azından örnek vermek için ufak memuriyetler hariç her türlü atamanın yapılması ya da görevden alma[150], tımarların düzenlen-

---

144 Çavuşbaşı bir dîvân üyesi değildir, ancak dîvân toplantılarının tefrişat amiri denilebilecek bir görev tanımı bulunur. Emrindeki çavuşlarla birlikte, alınan kararların infazı, tebliği, yabancı elçilerin karşılanması ve kendilerine dîvâna kadar refakat edilmesi gibi birçok görevi icra ederdi. **Ekinci,** *Adalet ve Mülk*, s. 256; Ayrıca tezkirecilerle birlikte toplantıya katılacakların içeri alınması, şikâyetçilerin sıraya konulması gibi işleri görürlerdi. Tezkireci, veziriazamların ve diğer vezirlerin özel kalem müdürlerine verilen isimdir. Sadaret makamının amiridirler. Gerek Divân-ı Hümâyun'da gerekse ikindi dîvânında sadaret makamına takdim edilen maruzatları yüksek sesle okurlardı. Dîvânda başlarına mücevveze giyerek ayakta hizmet ederlerdi. **Sertoğlu,** *Lugat*, s. 337.

145 **Mumcu,** *Divân-ı Hümâyun,* s. 63.

146 **Üçok/Mumcu/Bozkurt,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 258; **Cin/Akyılmaz,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 135; **Aydın,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 142.

147 **Aydın,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 143.

148 **Ekinci,** *Adalet ve Mülk*, s. 257, **Halaçoğlu,** *Sosyal Yapı*, s. 10.

149 **Cin/Akgündüz,** *C. I*, s. 198, 199.

150 "Tımışvar reayasına zulmettiği bildirilen Kara Nayib'in niyabetten uzaklaştırılması"na ilişkin 17 Sâfer 972/24 Eylül 1564 tarihli Dîvan kararı. *6 Numaralı Mühimme Defteri*, C. I, s. 87.

mesi[151], arazi tahrir işleri[152], vergilerin toplanması ve yeni vergilerin konulması, bayındırlık, maarif ve sağlık hizmetleri gibi meselelerin dîvan toplantılarının gündemini meşgul ettiği söylenebilir[153].

Dîvân-ı Hümâyun dış işlerinin yürütülmesinde de temel organ mahiyetindedir. Elçi gönderilmesi veya kabulü, savaş ilanı ve barış antlaşmaları ve bunlar gibi devletin yabancı devletlerle olan ilişkilerine ilişkin genel işler de Dîvân-ı Hümâyunun görev ve yetkisine girer[154].

Dîvân-ı Hümâyun'un bir başka fonksiyonu ise başta yeniçeriler olmak üzere diğer kapıkulu askerlerinin üç ayda bir aldıkları ulûfenin dağıtılmasıdır[155]. Osmanlı ihtişamını sergilemek için elçilerin de davet edildiği bu toplantılara "galebe dîvânı" denirdi[156].

2. Dîvân-ı Hümâyun Kararlarının Niteliği ve Yürürlüğe Girme Şekli

Dîvân-ı Hümâyun Osmanlı Devleti'nin en üst karar ve yürütme organıdır. Ancak fonksiyon itibariyle bakanlar kuruluna benzeyen bu organ aslında bir danışma meclisidir[157]. Burada alınan kararların icraî nitelik kazanması kural olarak padişahın onayına bağlıdır[158]. Dolayısıyla padişahın karar mekanizmaları dışında Dîvân-ı Hümâyun'un kararlarının münferit bir ortaya çıkış şekli, adlandırılışı söz konusu değildir.

Dîvân-ı Hümâyun kararlarının uygulanabilmesi için son söz padişahta olsa da padişahların genellikle dîvan kararlarına karşı çıkmadıkları görülmüştür. Padişahlar, dîvan zaten kendilerinin egemenlik gölgesinde toplandığından yalnızca çok önemli saydıkları konularda verilen kararları değiştirir, devletin günlük ve normal işleriyle ilgilenmezlerdi[159]. Bu konularda herhangi bir muhalefet-

---

151 "Karaman'da timar yerlerini sahte arz ve hüccet ile Defter-i Hakanî'ye tekke olarak kaydettiren Hüsam Abdullah'ı teftiş olunması"na ilişkin 6 Rebî'ul-âhir 972/11 Kasım 1564 tarihli Dîvan kararı. *6 Numaralı Mühimme Defteri*, C. I, s. 93; "Rodaniçe karyesi zimmîlerine zulmeden Bâlî sipahinin timarının başkasına verilmesi"ne ilişkin 5 Rebî'ul-evvel 972/11 Ekim 1564 tarihli Dîvan kararı. *6 Numaralı Mühimme Defteri*, C. I, s. 124.

152 "Dulkadirli vilayetinin yeniden tahriri sırasında kimseye timar olarak verilmemiş olan mahlûl köy, mezra ve cemaatlerinin havvâs-ı hümâyun adına zabtedilmesi"ne ilişkin 27 Rebî'ul-ahir 972/2 Aralık 1564 tarihli Dîvan kararı. *6 Numaralı Mühimme Defteri*, C. I, s. 155.

153 **Aydın,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 141.

154 **Ekinci,** *Adalet ve Mülk*, s. 254.

155 **Ortaylı,** *İdare ve Teşkilat Tarihi*, s. 213. "Suyolu hizmetinde bulunan yeniçerilerin rütbe ve akça ile ödüllendirilmesi"ne ilişkin 15 Rebî'ul-evvel 972/21 Ekim 1564 tarihli Dîvan kararı. *6 Numaralı Mühimme Defteri*, C. I, s. 149-150.

156 **Mumcu,** *Divân-ı Hümâyun,* s. 134.

157 **Cin/Akgündüz,** *C. I*, s. 199, 200.

158 **Ekinci,** *Adalet ve Mülk*, s. 255.

159 **Üçok/Mumcu/Bozkurt,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 260.

leri varsa başta bildirmeyi tercih ederlerdi[160]. Bu durum kimi yazarlarca dîvan kararlarının, Şer'î hukuka ve kanuna aykırı olmadıkça zimnen de olsa padişahın bunları onaylama yükümlülüğü olduğu şeklinde yorumlanmıştır[161].

Dîvân-ı Hümâyun'da alınan kararların padişahın onayına sunulması ise yukarıda Dîvân-ı Hümâyun'un denetim yolları başlığı altında anlatılan arza çıkma ve telhis şeklinde biri sözlü biri yazılı olmak üzere iki yöntemle gerçekleşirdi.

Dîvân-ı Hümâyunun haftada dört gün toplandığı günlerde arz müessesesi iki gün, haftada iki gün toplandığı günlerde bir gün çalıştırılırdı[162]. Arza çıkılacak günlerde öncelikle padişahtan bunun için izin istenirdi. İzin belgesi reisülküttap tarafından bağlanıp mühr-ü hümayun ile mühürlenerek kapıcılar kethüdası tarafından padişaha gönderilirdi[163] Padişahtan izin geldikten sonra üyeler arz odasına kabul edilirdi[164].

Dîvânda alınan kararlar onaylandıktan sonra konusuna göre mühime, ahkâm, tahvil, ruus, nâme ve ahidname gibi defterlere kaydedilirdi[165]

Sözlükte "özetlemek, hulasa çıkarmak"[166] şeklinde anlamları olan telhis, Osmanlı bürokrasisinde veziriazamın çeşitli meseleler hakkında padişaha yolladığı tezkerenin adıdır[167]. Veziriazam günlük olayları, resmi temsilcilerden gelen raporları, tebaanın dileklerini, ulufe dağıtımı gibi padişahın karar vermesi gereken hususları telhis adı verilen tezkerelerle padişaha özetler, padişah ise sorulan hususlardaki cevabını yine telhisin üzerine yazdığı kısa bir buyrukla veziriazama bildirirdi[168]. Padişahın bu yazılı kısa cevabına telhis üzerine "hatt-ı hümâyun" denilmektedir[169]. Özellikle XVII. yüzyıldan itibaren veziriazamın padişahla görüşmeleri azalmış ve telhis yoluyla iletişimin önemi artmıştır[170].

---

160 **Ekinci,** *Adalet ve Mülk*, s. 255.

161 **Cin/Akgündüz,** *C. I*, s. 199.

162 **Uzunçarşılı,** *Bahriye*, s. 30.

163 **Kütükoğlu,** "*Arz*", s. 439.

164 Fatihin dîvân toplantılarına katılmayı bırakıp, burada istişare edilen konuları kendisine arz etmeyi kanun yapmasından sonra inşa ettirdiği odadır. Yabancı elçilerde bu odada padişahın huzuruna çıkar. **Sertoğlu,** *Lugat*, s. 20.

165 **Ekinci,** *Adalet ve Mülk*, s. 257; **Halaçoğlu,** *Sosyal Yapı*, s. 9.

166 **Devellioğlu, Ferit:** *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, 25. Baskı, Ankara 2008, s. 1070.

167 **Akyılmaz,** "*Telhis*", s. 99.

168 **Fodor, Pal:** "Telhis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 40, İstanbul 2011, s. 403.

169 **Köksal, Osman:** "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hattı-ı Hümayunları", *OTAM*, S. 19, Ankara 2006, s. 285-286.

170 **Halaçoğlu,** *Sosyal Yapı*, s. 13.

Veziriazam, Padişahla olan bu yazılı iletişim formatının içinde Dîvân-ı Hümâyun toplantılarında alınan kararları da Dîvân memurlarının yardımıyla telhis adı altında özetler ve padişaha sunardı. Bu telhisler Dîvân-ı Hümâyun kararı ve veziriazamın kendi görüşünü içeren raporlardı[171].

Padişahlar veziriazam tarafından sunulan raporun yani telhisin üzerine bir anlamda son mütalaalarını yazarlar. Bu mütalaa genellikle çok kısadır, hatta padişahlar çoğu zaman tek kelime ile görüşlerini belirtir ve telhisi iade ederdi[172]. Padişah'ın mütalaası örneğin "manzurum oldu", "verilsin", "verdim", tedarik edesin", "zamanı değildir", "berhudar olasın", "olmaz" gibi ifadelerden ibarettir[173]. Telhis, bir bakıma günümüzde modern devlet bürokrasisinde üst amirin "olur verme" işlemine benzer bir uygulamadır.

Sonuç

Monarşik yapılı devletlerde, yönetici konumundaki kişi yasama, yargı ve yürütme kuvvetlerini elinde toplamıştır. Bunların icrasında tüm yetki kendisindedir. Türk-İslam devletlerinde ise hem devlet kuvvetlerinin tek kişi eliyle icrasının mümkün olamayacağı gerçeği, hem de yönetici gücü sınırlama isteği bir takım danışma meclislerinin öngörülmesi sonucunu doğurmuştur. Eski Türk devletlerinde *kurultay, toy, devlet meclisi, kengeş meclisi* gibi isimlerle anılan bu meclislerin, İslam hukukundaki karşılığı şûra prensibi gereği oluşan danışma meclisleri olmaktadır. Osmanlı Devleti'nde de padişaha devlet güçlerinin icrasında yardımcı olan ve bir anlamda onun yönetme erkini sınırlayan yapı Osmanlı devlet teşkilatının tepesinde bulunan Dîvân-ı Hümâyun'dur.

Kelime anlamı "Padişah Dîvânı" olan Dîvân-ı Hümâyun padişaha yasama, yargı ve yürütme kuvvetlerinin icrasında yardımcı olan ve devlet teşkilatının her bir dairesinin başı konumundaki üyelerden oluşan bir danışma meclisidir. Dîvan'ın diğer kuvvetlere nazaran yürütmeye dair işleri ağır basmaktadır. Bu dîvan, günümüzdeki bakanlar kuruluna benzer şekilde siyasi, idari, hukuki, askeri, mali yetkileri olan bir icra kuruludur.

Dîvân-ı Hümâyun'un üyeleri padişahın kendilerini bu göreve uygun görmeleri ile iş başına gelmiş, halkın temsilcisi olma sıfatı taşımayan, merkez teşkilatı birimlerinin başı sıfatı ile görev yapan yüksek rütbeli memurlardır. Söz konusu üyeler padişahın, devleti sevk ve idare görevini yerine getirmek için kullandığı

171 **Cin/Akyılmaz,** *Türk Hukuk Tarihi*, s. 140.

172 **Sertoğlu,** *Lugat*, s. 332.

173 **İpşirli,** "*Sadrazam*", s. 418.

vekillerdir. Bu üst düzey yöneticilik, kendilerine padişahtan bağımsız bir misyon yüklemez. Bu görevliler padişahın emir ve talimatları ışığında ve onun gözetim ve denetimi altında görevlerini icra ederler. Zira padişaha ait bir yetkiyi kullanmaktadırlar. Bu üyelerin veziriazam, kazaskerler, kubbealtı vezirleri, nişancı, defterdar, Rumeli beylerbeyi, vezir rütbesine ulaştıklarında kaptan-ı derya ile yeniçeri ağası olarak sıralanabilir.

Dîvân toplantılarında müzakere edilen işlerin münferit olarak neler olduğunun tespit edilmesi için ise dîvânı oluşturan üyelerin görevlerine bakmamız gerekmektedir. Bu Dîvân-ı Hümâyun'un üyelerinin her biri merkez teşkilatına bağlı bir örgütün başıdır. Örneğin, kazasker yargı örgütünün, defterdar mali örgütün, beylerbeyi taşra örgütünün, yeniçeri askeri örgütün, kaptan-ı derya donanmanın en yetkili kişileridir ve kendilerine bağlı teşkilattan tam sorumlulardır. Bu bağlamda dîvân toplantılarında da her bir örgütün görev ve yetki alanına giren önemli işler görüşülüp karara bağlandığı sonucu çıkmaktadır.

Dîvân-ı Hümâyun'un yürütme fonksiyonuna özel olarak örnek vermek gerekirse, ufak memuriyetler hariç her türlü tayinin yapılması, tımarların düzenlenmesi, arazi tahrir işleri, vergilerin toplanması ve yeni vergilerin konulması, bayındırlık, maarif ve sağlık hizmetleri gibi meselelerin dîvân toplantılarının gündemini meşgul ettiği söylenebilir.

Dîvân-ı Hümâyun dış işlerinin yürütülmesinde de temel organ niteliği taşımaktadır.

Dîvân-ı Hümâyun'un bir başka fonksiyonu ise başta yeniçeriler olmak üzere diğer kapıkulu askerlerinin üç ayda bir aldıkları ulûfenin dağıtılmasıdır. Osmanlı ihtişamını sergilemek için elçilerin de davet edildiği bu toplantılara "galebe dîvânı" denirdi.

Dîvân-ı Hümâyun Osmanlı Devleti'nin en üst karar ve yürütme organıdır. Ancak fonksiyon itibariyle bakanlar kuruluna benzeyen bu organ aslında bir danışma meclisidir. Devlet yönetiminde bu denli önemli yeri bulunan Dîvân'ın, padişahtan bağımsız bir misyonu bulunmamaktadır. Bu üst düzey dîvan ancak bir danışma kurulu, bir müzakere kurulu, bir hazırlayıcı kurul olarak adlandırılabilir. Burada alınan kararların icraî nitelik kazanması kural olarak padişahın onayına bağlıdır. Dolayısıyla padişahın karar mekanizmaları dışında Dîvân-ı Hümâyun'un bir kararlarının münferit bir ortaya çıkış şekli, adlandırılışı söz konusu değildir.

Dîvân-ı Hümâyun kararlarının uygulanabilmesi için son söz padişahta olsa da padişahların genellikle dîvan kararlarına uygun davrandıkları görülmüştür. Padişah, kendi egemenliğinin bir göstergesi olarak toplanan Dîvan'ın kararları-

na genellikle çok önemli saydığı olağandışı konularda müdahale etmiş, devletin rutin işleriyle ilgili konulara pek müdahalede bulunmamıştır.

Dîvân-ı Hümâyunda alınan kararlar arz ve telhis yoluyla padişaha sunulmuş, padişahın isteğine göre alınan kararlar gereğinin yapılması için uygulamaya konulmuş ve konularına göre resmi defterlere kaydedilmiştir.

Osmanlı klasik döneminde, kurumsallığı ve etkinliği açısından çağdaşlarıyla kıyas kabul etmeyecek kadar gelişmiş bir yapı olan Dîvân-ı Hümâyun, yerine getirdiği işlevler dikkate alındığında, kendi çağının çok ilerisinde sayılacak bir biçimde, monarkın yürütme erkini paylaşmış ve onun adına ifa etmiştir.

Kaynakça

Afyoncu, Erhan: "Nişancı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul 2007, s. 156-158.

Ahıshalı, Recep: "Divân-ı Hümâyun Teşkilatı", *Osmanlı*, C. 6, Ankara 1999, s. 24-33.

Akgündüz, Ahmet: *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C. 1, 2. Baskı, İstanbul 2006.

Akman, Mehmet: *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, İstanbul 2004.

Akyılmaz, Gül: "Bir Telhis Örneği", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Süleyman Arslan'a Armağan*, C. 6, S. 1-2, Konya 1998, s. 99-111.

Akyılmaz, Gül: "Selçuklu Adliye Teşkilatı ve Osmanlı Hukuk Sistemi Üzerindeki Etkileri", *Halil Cin'e Armağan*, Konya 1995, s. 23-42.

Akyılmaz, Gül: *Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Teşkilatı*, Konya 2000.

Ansay, Sabri Şakir: *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku*, Düzeltilmiş ve Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara 1958.

Armağan, Abdüllatif: "Klasik Dönemde Osmanlılarda Devlet Yönetim Anlayışına Dair Bazı Düşünceler", *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi*, C. 5, S. 9, Ankara 2011, s. 139-156.

Atar, Fahrettin: *İslam Adliye Teşkilatı*, Ankara 1979.

Aydın, Mehmet Akif: *Türk Hukuk Tarihi*, 11. Tıpkı Baskı, İstanbul 2013.

Berki, Ali Himmet: *Açıklamalı Mecelle*, 3. Baskı, İstanbul 1982.

Beyazıt, Yasemin: "Osmanlı İlmiyye Bürokrasisinde Merkez-Çevre İletişimine Dair Sorunlar (XVI. Yüzyıl)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 29, S. 47, Ankara 2010, s. 157-176.

Bostan, İdris: "Kapudan Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, s. 354-355.

Cin, Halil/Akgündüz, Ahmet: *Türk Hukuk Tarihi*, C. 1, Kamu Hukuku, Konya 1989.

Cin, Halil/Akyılmaz, Gül: *Türk Hukuk Tarihi*, 12. Baskı, Konya 2020.

Devellioğlu, Ferit: *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, 25. Baskı, Ankara 2008.

Doğan, Muzaffer: "Divân-ı Hümâyun'dan Babıâli'ye Geçiş", *Osmanlı,* C. 6, Ankara 1999, s. 199-210.

Durhan, İbrahim: "Divân-ı Hümâyun'un Yargı Yetkisi", *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. IV, S. 1-2, Erzincan 2000, s. 59-78.

Ekinci, Ekrem Buğra: *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, 2. Baskı, İstanbul 2012.

Fendoğlu, Hasan Tahsin: *Hukuk Tarihimizde Temel Haklar*, Konya 1994.

Fendoğlu, Hasan Tahsin: *İslam ve Anayasa Hukukunda Yargı Bağımsızlığı Anayasa Tarihi Açısından Mukayeseli Bir İnceleme*, İstanbul 1996.

Fodor, Pal: "Telhis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 40, İstanbul 2011, s. 402-404.

Gözler, Kemal: *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, Genişletilmiş 2. Baskı, Bursa 2011.

Gündoğdu, İsmail: "Osmanlı Tarihi Kaynaklarından Kazaskerlik Ruznamçe Defterleri ve Önemi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi,* C. 6, S. 2, Sakarya 2009, s. 697-722.

Güriz, Adnan: "Türkiye'de Hukuki Pozitivizm", *Anayasa Yargısı Dergisi*, 8, Ankara 1991, s. 145-172.

Halaçoğlu, Yusuf: *14. ve 17. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1991.

İnalcık, Halil: "Padişah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, İstanbul 2007, s. 140-143.

İnalcık, Halil: "Vezir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul 2013, s. 90-92.

İpşirli, Mehmet: "Beylerbeyi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1992, s. 69-74.

İpşirli, Mehmet: "Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik", *Belleten*, C. VXI, S. 232, Ankara 1997, s. 597-699.

İpşirli, Mehmet: "Sadrazam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul 2008, s. 414-419.

Karaman, Hayreddin: *Anahatlarıyla İslam Hukuku Giriş ve Amme Hukuku*, 1, İstanbul 1984.

Karaman, Hayreddin: *Mukayeseli İslam Hukuku*, 5. Baskı, İstanbul 1996.

Koşum, Adnan: "Osmanlı Örfi Hukukunun İslam Hukukundaki Temelleri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 17, Konya 2004.

Köksal, Osman: "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hattı-ı Hümayunları", *OTAM*, S. 19, Ankara 2006, s. 283-341.

Kütükoğlu, Mübahat S.: "Arz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul 1991, s. 438-440.

Kütükoğlu, Mübahat S.: "Defterdar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul 1994, s. 94-96.

Mumcu, Ahmet: "Divân-ı Hümâyun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul 1994, s. 430-432.

Mumcu, Ahmet: *Divân-ı Hümâyun*, Ankara 2017.

Ortaylı, İlber: "Osmanlı Kadısı Tarihi Temeli ve Yargı Görevi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* C. 30, S. 1, Ankara 1971, s. 117-128.

Ortaylı, İlber: *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 2. Baskı, Ankara 2008.

Özçelik, A. Selçuk: "İslam Hukukuna Göre Hükümdarın Hukuki Durumu", *Ceza Hukuku ve Ceza Usul Hukuku Ordinaryüs Profesörü Dr. Tahir Taner'e Armağan*, İstanbul 1956, s. 143-165.

Öztuna, Yılmaz: *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 8, İstanbul 1994.

Sahillioğlu, Halil: "Askerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul 1991, s. 488-489.

Saydam, Abdullah: *Osmanlı Medeniyeti ve Tarihi*, 2. Baskı, Trabzon 1999.

Sertoğlu, Midhat: Osmanlı Tarih Lugatı, Düzeltilmiş 2. Baskı, İstanbul 1986.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet: "Divân-ı Hümâyundan Meclis-i Mebusan'a Osmanlı İmparatorluğu'nda Yasama", *Osmanlı*, C. 6, Ankara 1999, s. 17-23.

Şentop, Mustafa: *Osmanlı Yargı Sistemi ve Kazaskerlik*, İstanbul 2005.

Turan, Ali/Aksın, Ahmet: "7 Numaralı Kısas Defterinin (S. 1-70) Tanıtımı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 18, S. 1, Elâzığ 2008, s. 325-342.

Umur, Ziya: *Türk Hukuk Tarihi Dersleri*, 1, 2. Tıpkı Basım, İstanbul 1993.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*, 4. Baskı, Ankara 2014.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 3. Baskı, Ankara 1988.

Üçok Çoşkun/Mumcu Ahmet/Bozkurt Gülnihal: *Türk Hukuk Tarihi*, 13. Baskı, Ankara 2008.

Yurtseven, Yılmaz: *Osmanlı Siyasal İktidarı Meşruiyet, Otorite ve İdeoloji Üzerine Bir Deneme*, Ankara 2019.

Zekiyyüddîn, Şaban: *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)*, (Çev.: İbrahim Kâfi Dönmez), 2. Baskı, Ankara 1996.

6 Numaralı Mühimme Defteri I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1995.